

A detailed historical map of the Warmia and Mazuria region, rendered in a light green monochrome. The map shows a network of rivers, numerous towns and castles, and various geographical features. Large letters 'N', 'A', 'G', 'I', 'A', 'M' are scattered across the map, possibly indicating administrative divisions or specific locations. The map is the background for the book cover.

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją
Rafała Soleckiego

Tom 4

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

Tom 4

Instytut Archeologii
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Katalog grodzisk Warmii i Mazur

pod redakcją Rafała Soleckiego

Tom 4

Autorzy:
Przemysław Jażdżyk, Anna Lejzerowicz, Kamil Rabięga,
Daniel Skoczylas, Rafał Solecki, Dawid F. Wiczorek

Warszawa 2024

Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia i Natangia Tom 4

Publikacja recenzowana do druku przez
dr. Marka Jagodzińskiego
i dr. Łukasza Miechowicza

Redakcja: Rafał Solecki
Projekt książki: Bartłomiej Gruszka
Skład: Rafał Solecki
Korekty: Jagoda Biskont
Projekt okładki: Rafał Solecki

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego,
Warszawa 2024

ISBN 978-83-8281-468-2 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-8281-469-9 (wersja elektroniczna)

Publikacja naukowa finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2018–2023,
nr projektu 11H 18 0117 86, kwota finansowania 1 346 853 zł

Wydawnictwo:
Wydawnictwo Naukowe
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
ul. Dewajtis 5, domek nr 2
01-815 Warszawa
+48 22 561 89 23 (wew. 323)
wydawnictwo@uksw.edu.pl

SPIS TREŚCI

GMINA LELKOWO

Głębock, st. 5	7
Jarzeń, st. 1	21
Wilknity, st. 6	41

GMINA ORNETA

Orneta, st. 7	67
Opin, st. 16	79

GMINA PŁOSKINIA

Giedyle, st. 1	103
Dąbrowa, st. 8	125
Dąbrowa, st. 9	145

GMINA PIENIĘŻNO

Bornity, st. 12	165
Wojnity, st. 1	185
Pieniężno (Kajnity, st. 2)	207
Kajnity, st. 1	233
Lubianka, st. 6	249
Wopy, st. 5	305

WERYFIKACJE NEGATYWNE

Wilknity, st. 1, gm. Lelkowo	327
Bieniewo, st. 7, gm. Lubomino	333
Rogiedle, st. 1, gm. Lubomino	339
Wilczkowo, st. 1, gm. Lubomino	343
Chwałęcín, st. 2, gm. Orneta	347
Osetnik, st. 2, gm. Orneta	351
Tawty, st. 1, gm. Orneta	367
Łoźnik, st. 6, gm. Pieniężno	371
Różaniec, st. 2, gm. Pieniężno	377

Wykaz cytowanej literatury	381
----------------------------------	-----

Pieniężno (Kajnity, st. 2)

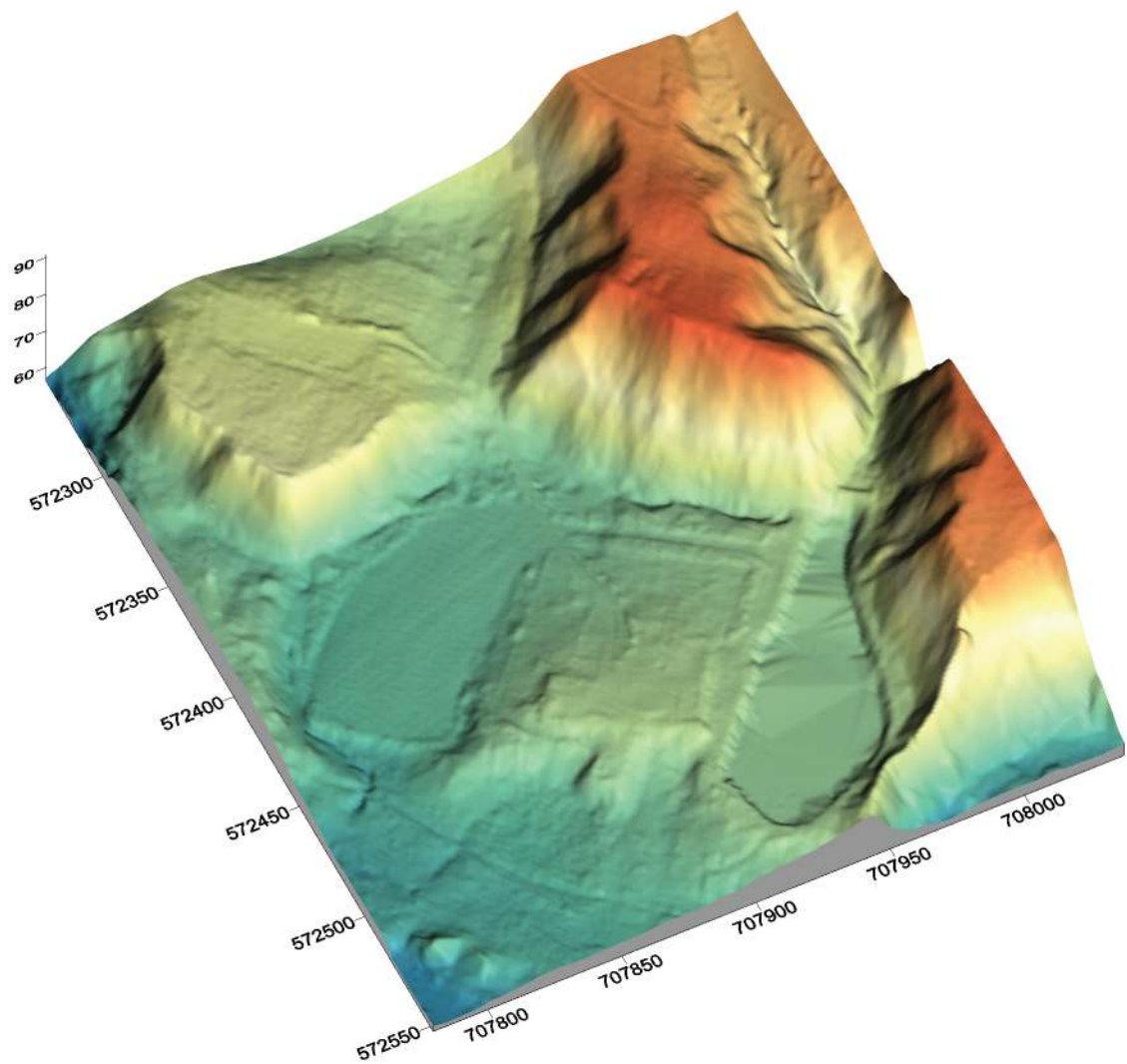
Gmina Pieniężno

Powiat braniewski

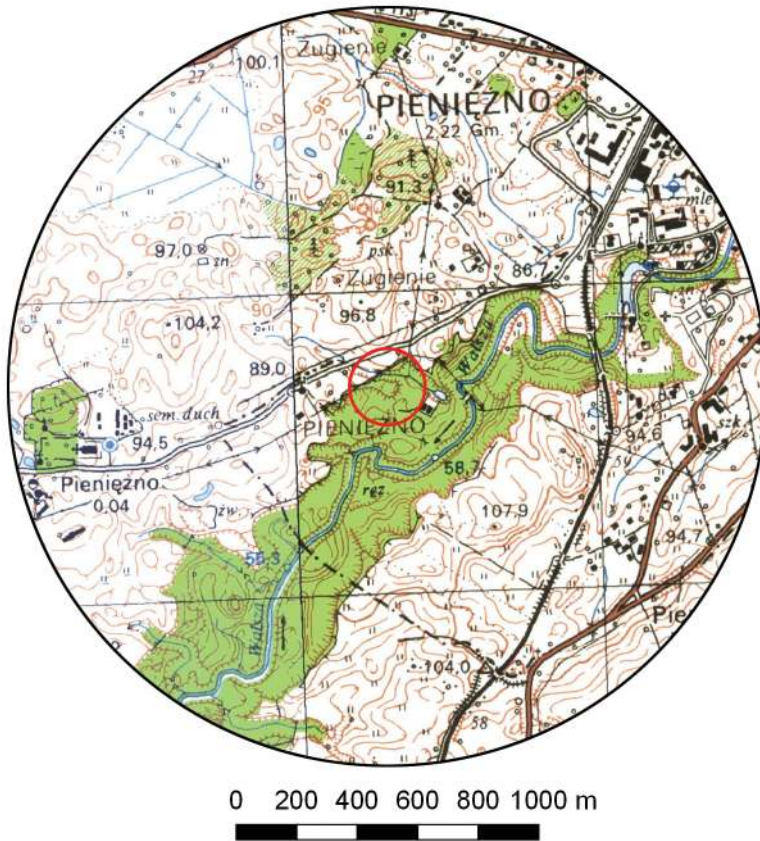
Współrzędne geograficzne:

N 54° 13' 51''

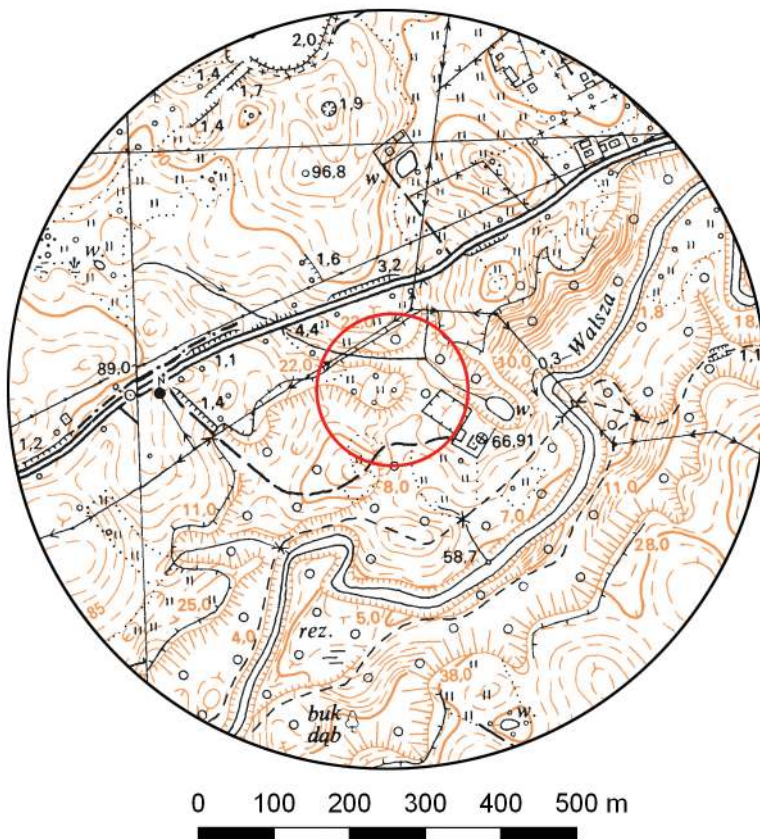
E 20° 06' 36''

Ryc. 1. Grodzisko w Pieniężnie na mapie w skali 1:25 000 (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Pieniężnie na mapie w skali 1:10 000 (na podstawie materiałów GUGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA

I JEGO FORMA

RAFAŁ SOLECKI, KAMIL RABIEGA
I PRZEMYSŁAW JAŻDŻYK

Grodzisko w Pieniężnie (niem. *Mehlsack*) było zewidencjonowane w ramach projektu Archeologiczne Zdjęcie Polski, ale jego lokalizacja była wskazywana w innym miejscu. Informacje na jego temat znajdowały się jednak w obiegu naukowym. Po raz pierwszy, nie o jednym, a o trzech grodziskach w pobliżu Pieniężna wspominał Johann Michael Guise na początku XIX wieku. Na swych szkicach przedstawia stanowiska zlokalizowane w obrębie doliny rzeki Wałszy. Pierwsze (ryc. 3:A) to opisane w niniejszym tomie grodzisko w Wojnitych (niem. *Woynitz*), st. 1 (które obecnie znajduje się w obrębie ewidencyjnym Kajnity, niem. *Heistern*) skatalogowane w ramach AZP 15-57/34. Drugie (ryc. 3:B), to opisane w niniejszym tomie stanowisko w Kajnitych skatalogowane w ramach AZP 14-57/6. Natomiast trzecie (ryc. 3:C), to grodzisko opisywane w niniejszym rozdziale. Przerysy rysunków J.M. Guisego prezentuje w swej pracy z 1894 roku Adolf Boetticher, podając także ich opisy. Grodzisko położone najbliżej Pieniężna określone jest „*eine Feste eher als Mehlsack, auch vielleicht einem Bergfried dagegen*”¹. Te same stanowiska w swej pracy z 1908 roku wy-

¹ Boetticher 1894: 177.

mienia Emil Hollack, dodając, że dwa z nich znajdują się na prawym brzegu, a trzecie na lewym brzegu rzeki Wałszy². W 1937 roku wymienia je jeszcze Hans Crome, podając nazwy lokalne dwóch z nich: grodzisko w Wojnitych opisał jako *Fliehbürg* i *Schwedenschanze*, a grodzisko w Kajnitych jako *Spitzberg*. Trzecie grodzisko, w Pieniężnie, nie posiadało nazwy lokalnej³. Dla wszystkich trzech grodzisk wykonano w okresie międzywojennym karty ewidencyjne, które obecnie znajdują się w *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte* w katalogu *Burgwallkartei*. Informacje z tych kart pozwalają precyzyjnie zlokalizować każde grodzisko. Ponadto na szkicu dołączonym do karty grodziska w Pieniężnie znajduje się jego dość szczegółowy plan (ryc. 6:3) z widoczną strukturą odcinającą cypel wcinający się w dolinę rzeki Wałszy od wysoczyzny.

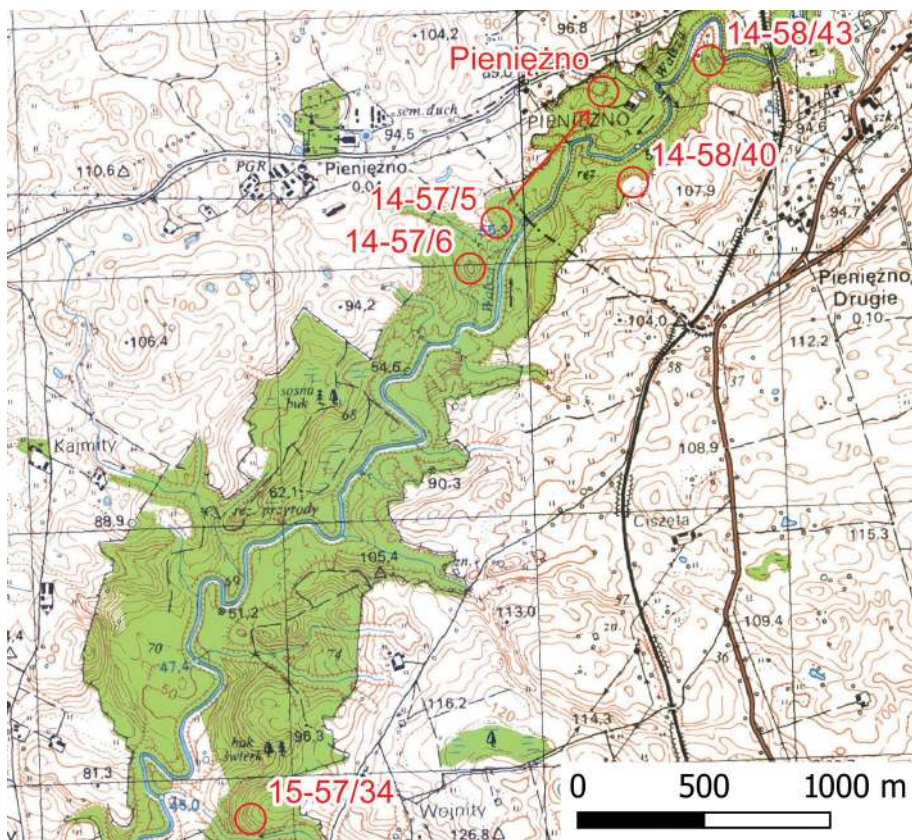
W tym miejscu konieczne jest wskazanie, że w ramach AZP wyróżniono na interesującym nas odcinku doliny Wałszy więcej grodzisk niż tylko te, które naszkicował w trakcie swych prac J.M. Guise (ryc. 4). Co ciekawe, trzy dodatkowe stanowiska także odwołują się do ustaleń J.M. Guisego, A. Boettichera, E. Hollacka i H. Cromego. Pierwsze z nich, o numerze AZP 14-58/40, opisane jest jako „grodzisko ?”, a w trakcie weryfikacji tego miejsca w 1987 roku nie znaleziono żadnego

² Hollack 1908: 98.

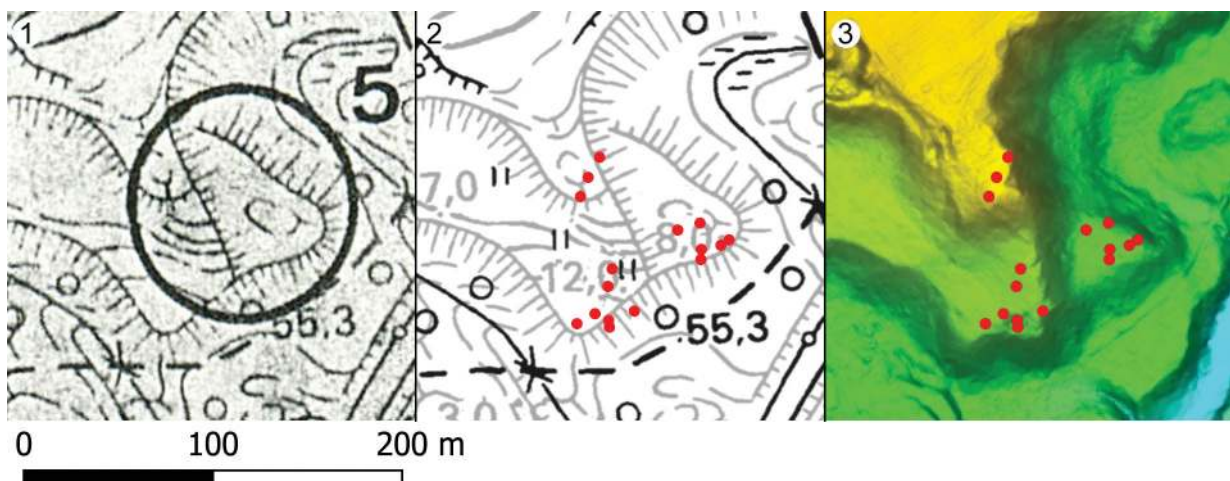
³ Crome 1937: 103.

Ryc. 3. Grodziska w pobliżu Pieniężna na planach Michaela Johanna Guisego z lat 30. XX wieku: A) Wojnity (źródło: *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte*, PM-IXh 001955), B) Kajnity, C) Pieniężno (źródło: *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte*, PM-IXh 001957)

Ryc. 4. Stanowiska skatalogowane w ramach AZP i opisane jako grodziska na południowy zachód od Pieniężna (na podstawie materiałów GUGiK i NID, oprac. R. Solecki)

Ryc. 5. Stanowisko AZP 14-57/5: 1) oznaczone na mapie w skali 1:10 000, na Karcie Ewidencji Stanowiska Archeologicznego wykonanej w 1993 roku, 2) na mapie w skali 1:10 000 z zaznaczonymi miejscami, gdzie wykonane były odwierty świdrem geologicznym, 3) na Numerycznym Modelu Terenu z zaznaczonymi miejscami, gdzie wykonane były odwierty świdrem geologicznym (oprac. R. Solecki)

materiału zabytkowego. Funkcję stanowiska określono w oparciu o widoczne w terenie domniemane relikty umocnień⁴. Drugie, o numerze AZP 14-58/43, także opisane jest jako „grodzisko ?” i w trakcie jego oglądu w terenie, w 1987 roku, również nie znaleziono żadnego materiału zabytkowego⁵. Ostatnie, o numerze AZP 14-57/5, opisane jest jako wczesnośredniowieczne grodzisko pruskie, chociaż w tym przypadku także w trakcie pro-

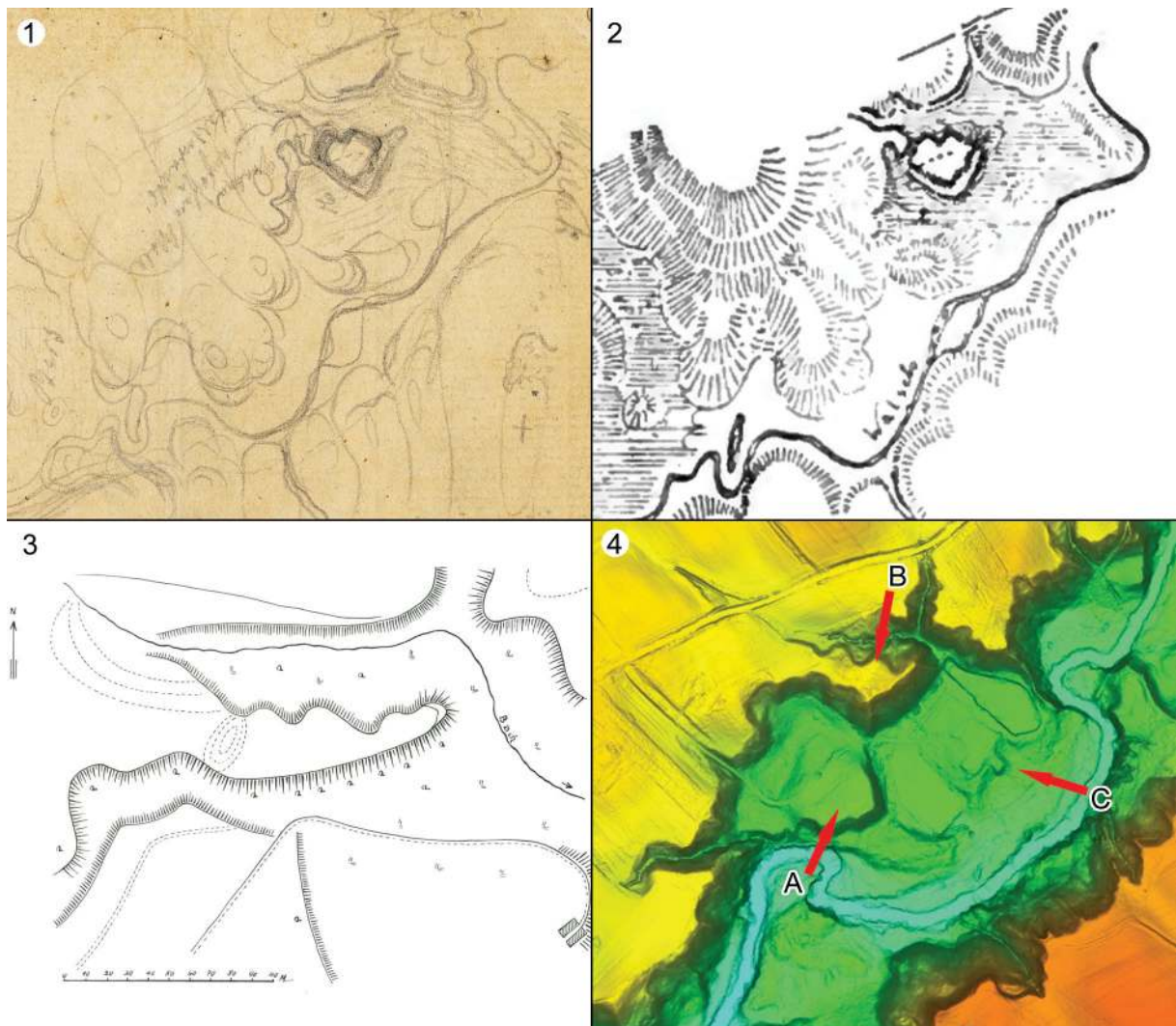
⁴ Informacja z KESA 14-58/40.

⁵ Informacja z KESA 14-58/43.

spekji w 1993 roku nie został znaleziony żaden materiał zabytkowy, a chronologię określono na podstawie analogii zachowanych umocnień do innych grodzisk pruskich⁶.

W celu zweryfikowania, czy zewidencjonowane stanowiska faktycznie są grodziskami, przeprowadzono ich inspekcję. W przypadku stanowisk o numerach AZP 14-58/40 i 14-58/43 w terenie nie odnaleziono opisanych wcześniej relikwów umocnień. Oba miały znajdować się na krawędzi doliny, więc

⁶ Informacja z KESA 14-57/5.

Ryc. 6. Grodzisko w Pieniężnie wraz z otoczeniem: 1) na planie J.M. Guisego z lat 30. XX wieku (źródło: *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, PM-IXh 001957*), 2) na planie z 1894 roku (Boetticher 1894: 177, ryc. 136/2), 3) na planie z karty ze zbioru *Burgwall-kartei* (źródło: *Staatliche Museen zu Berlin, Museum für Vor- und Frühgeschichte, IXc 90, Bl. 42*), 4) na Numerycznym Modelu Terenu (na podstawie materiałów GUGiK) (oprac. R. Solecki)

nie można wykluczyć, że uległy one zniszczeniu w wyniku obsunięcia się skarpy. Jednak uwzględniając fakt, że stanowiska te miały być grodziskami opisanymi przez J.M. Guisego, a wszystkie trzy stanowiska zostały już potwierdzone w terenie w innych miejscach, nie można wykluczyć, że przy wydzieleniu nowych stanowisk dokonano nadinterpretacji widocznych w terenie form geologicznych.

W przypadku trzeciego stanowiska, o numerze AZP 14-57/5, w terenie faktycznie natrafiono na formę, którą można interpretować jako kopiec, wokół której znajdowało się czytelne obniżenie. Na obszarze tym postanowiono wykonać serię odwiertów (ryc. 5) z wykorzystaniem wiertła geologicznego. Rozpoznanie to jednak nie potwierdziło istnienia na wskazanym obszarze warstwy kulturowej, którą można by wiązać z istnieniem tu gro-

dziska. Poniżej humusu albo występował bezpośrednio całec w glin zwałowych, gruzu kamiennego bądź na niżej położonych terenach piasków drobno-, średnio- i gruboziarnistych albo miejscowo występowała jeszcze pośrednia warstwa zwietrzelin. Nie można zatem wykluczyć, że wydzielenie w tym miejscu grodziska było także nadinterpretacją.

W miejscu, które wskazał J.M. Guise (ryc. 6:1) i A. Boetticher (ryc. 6:2) jako położenie grodziska, znajduje się cypel długości około 110 m, szerokości do 30 m i powierzchni 26 arów, wchodzący od północy w dolinę rzeki Wałszy (ryc. 6:4B). Porównanie planu tego cypla z rysunkiem znajdującym się na karcie ze zbioru *Burgwall-Kartei* nie pozostawia złudzeń, że to tu powinno znajdować się grodzisko. Jednakże w jego obrębie nie odnotowano czytelnych pozostałości umocnień (ryc. 7 i 8). W miejscu, gdzie powinna

Ryc. 7. Pieniężno. Widok w kierunku wschodnim na cypel wskazany przez J.M. Guisego jako lokalizacja grodziska (fot. R. Solecki)

(u góry)

Ryc. 8. Pieniężno. Widok w kierunku północno-zachodnim na miejsce, w którym powinien znajdować się wał odcinający cypel od wysoczyzny (miejsce oznaczone strzałką) (fot. R. Solecki)

(po lewej)

Ryc. 9. Pieniężno. Widok w kierunku północno-wschodnim na lekkie wypiętrzenie, na którym znajduje się leśniczówka (fot. A. Lejzerowicz)

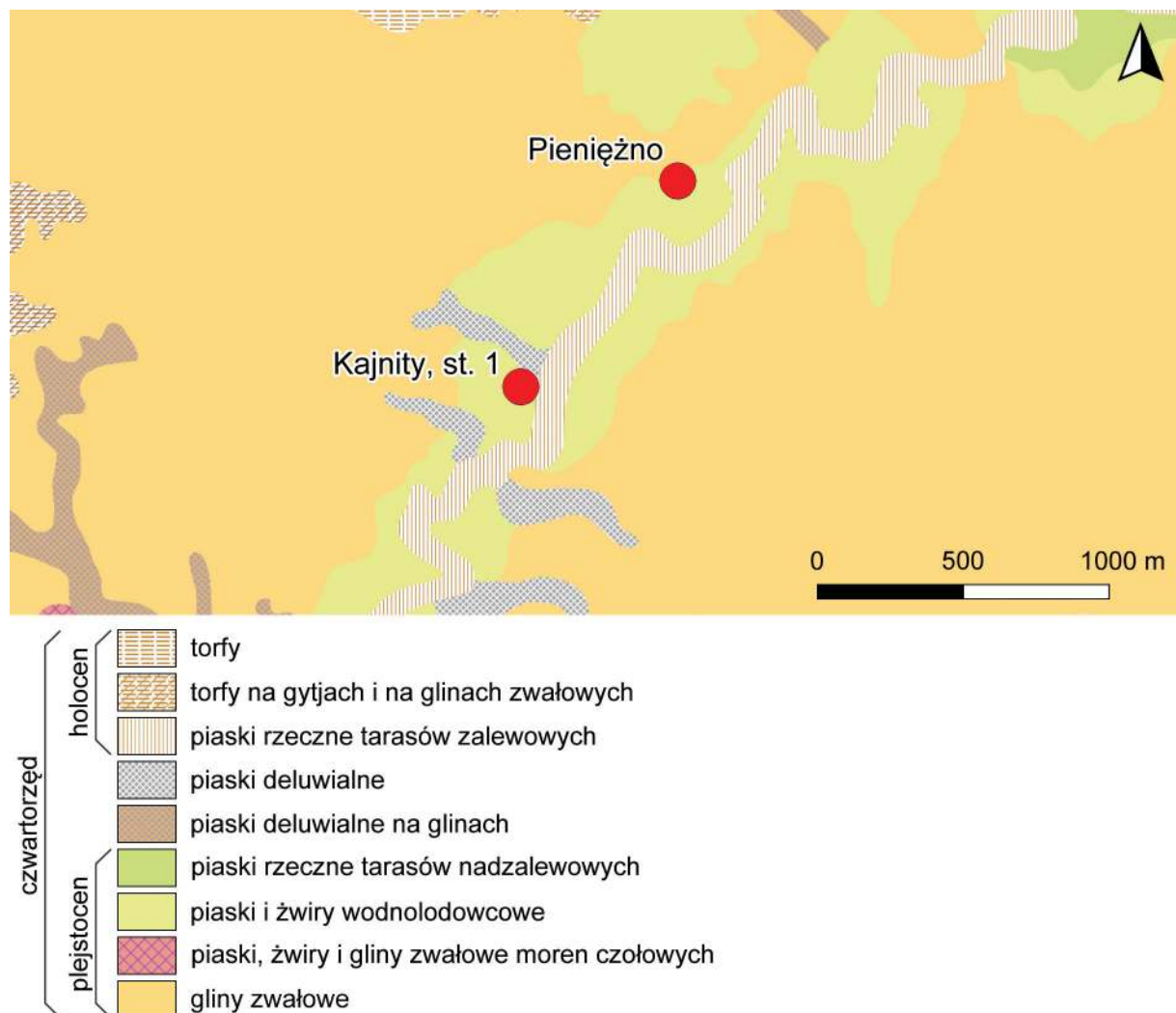
znajdować się struktura odcinająca cypel od wysoczyzny jest nieduże obniżenie, a na obrazowaniu Numerycznego Modelu Terenu widać, że gleba w tym miejscu była kiedyś kultywowana. Zaobserwowano też, że warstwa humusu jest tu dość cienka, a miejscami na powierzchni widoczne są wychodnie naturalnej gliny zwałowej. Na końcu cypla są też ślady nierówności świadczące o nieokreślonych, dawnych pracach ziemnych. W odległości około 750 m na zachód i około 500 m na północ od cypla znajdują się dwa wyrobiska, gdzie pozyskiwano piasek lub żwir⁷. Być może w tym miejscu w przeszłości także doszło do nielegalnego pozyskiwania kruszywa, czego efektem było zniszczenie umocnień, a prawdopodobnie też naruszenie warstw kulturowych. To mogłoby tłumaczyć, czemu po II

⁷ Miejsca te są zaznaczone na *Szczegółowej Mapie Geologicznej Polski* w skali 1:50 000 (arkusz Pieniężno) i opisane, jako piaskownie-żwirownie.

wojnie światowej nie udało się tego grodziska zlokalizować.

Na planie z 1932 roku⁸ znajduje się wskazanie położenia grodziska *Burgwall K.D.*, ale nie w miejscu, które wyrysował J.M. Guise, a poniżej wspomnianego cypla, w obrębie niedużego wyniesienia, już w obrębie doliny rzeki (ryc. 6:4C). Obecnie w tym miejscu znajduje się leśniczówka wybudowana przed 1913 rokiem. Zjeżdżając z wysoczyzny w kierunku leśniczówki, przejeżdża się przez duży taras (ryc. 6:4A) położony szacunkowo w połowie wysokości pomiędzy szczytem wysoczyzny a dnem doliny. Taras ten ma płaską powierzchnię około 32 arów, której część zajmuje obecnie parking. W przewodniku turystycznym po gminie Pieniężno jest zapis informujący, że „na górcie, którą częściowo zajmuje parking, była osada Prusów (znajdo-

⁸ *Topographische Karte 1:25 000 (Meßtischblatt)*, karta *Mehlsack* (471/1786), z 1932 r.

Ryc. 10. Wycinek arkusza *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski* z zaznaczonymi stanowiskami w Pieniężnie (Kajnity, st. 2) i Kajnitach, st. 1 (źródło:

www.cbdgmapa.pgi.gov.pl/arcgis/services/kartografia/smgp50k/MapServer/WMS/Server, oprac. R. Solecki)

wano tu dużo starych skorup) (...) Była ona połączona wątlym mostkiem z grodziskiem obronnym na sztucznej wysepce, w miejscu obecnej leśniczówki⁹. W trakcie oglądu powierzchniowego opisanego tarasu nie znaleziono żadnego materiału zabytkowego. Ogląd wokół leśniczówki wykazał natomiast obecność pojedynczych skorup ceramicznych w kretowinach, a bardzo duże nagromadzenie zabytków stwierdzono na pasie ziemi położonym około 60 m na południowy wschód od leśniczówki, wzdłuż koryta rzeki. To właśnie ten obszar zdecydowano się rozpoznać archeologicznie.

ŚRODOWISKO FIZYCZNOGEOGRAFICZNE

ANNA LEJZEROWICZ

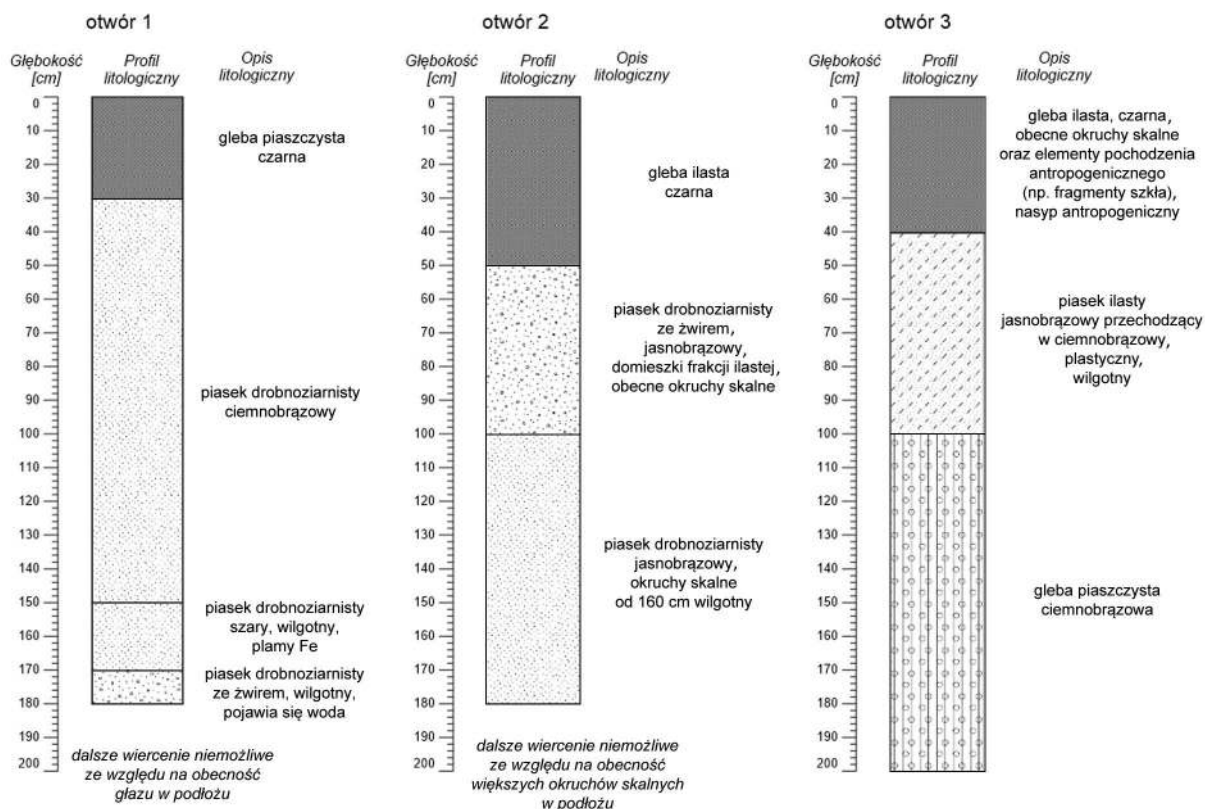
Wstęp do opisu środowiska fizycznogeograficznego, w którym przedstawiono szeroki kontekst jego uwarunkowań, jest taki sam dla grodzisk w Pieniężnie, st. 5 i Kajnity, st. 1, ponieważ oba stanowiska oddalone są od siebie o zaledwie około 900 m. Inne będą natomiast wyniki przeprowadzonych odwiertów geologicznych i przygotowane na ich podstawie przekroje geologiczne przez stanowiska.

⁹ Sowiński 2015: 8.

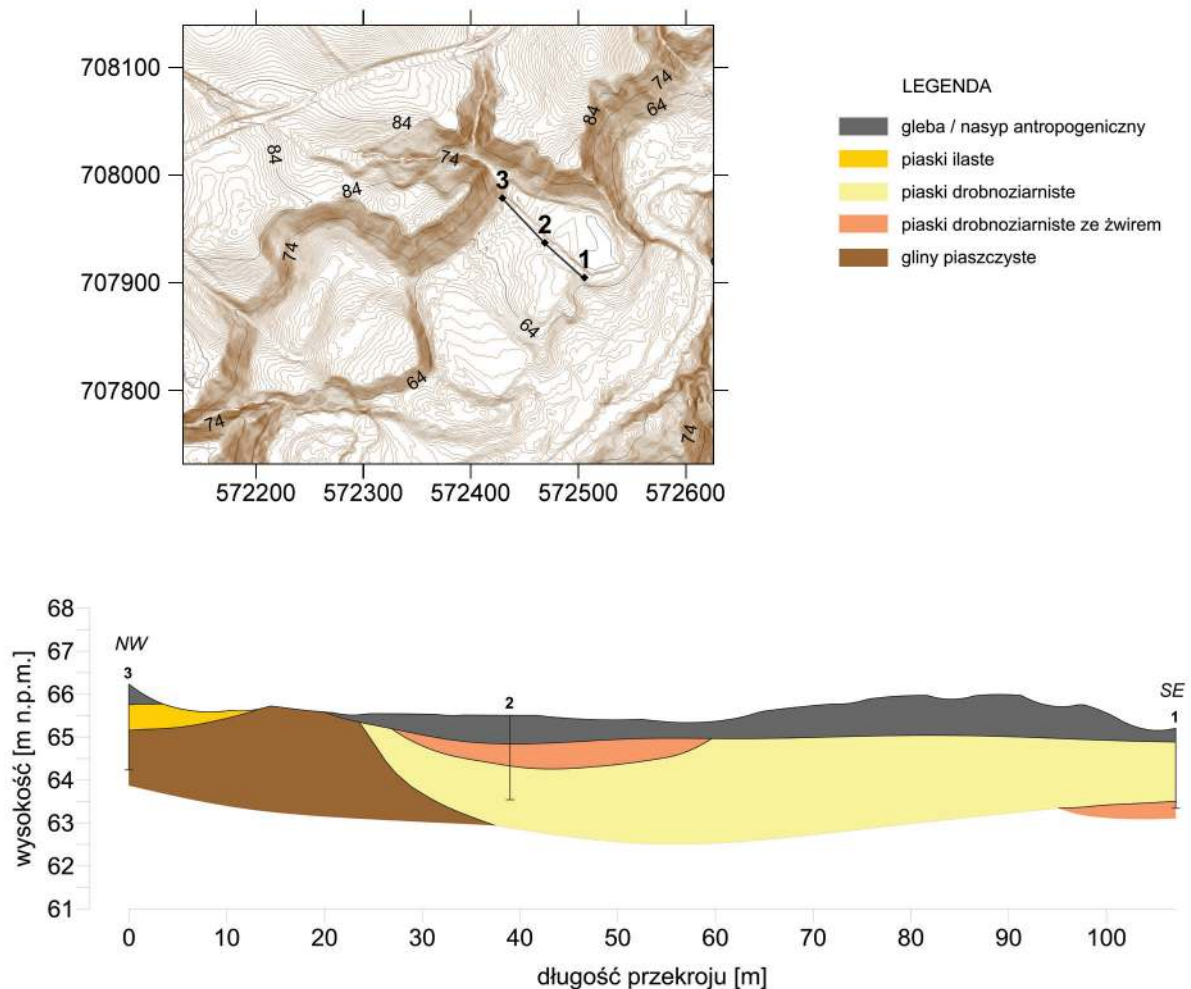
Według podziału fizycznogeograficznego Polski Kondrackiego st. 5 w Pieniężnie i st. 1 w Kajnitach znajduje się w megaregionie Niż Wschodnioeuropejski, prowincji Niż Wschodniobałtycko-Białoruski, podprowincji Po-brzeża Wschodniobałtyckie, makroregionie Nizina Staropruska, mezoregionie Wzniesienia Górowskie¹⁰.

Teren badań znajduje się na syneklizie perybałtyckiej platformy wschodnioeuropejskiej, która w paleocenie objęta była płytkim zbiornikiem morskim. W eocenie i oligocenie trwała tu akumulacja morska, w wyniku której osadziły się na badanym obszarze piaski glaukonitowe, a miejscami mułki. Nawarstwienia związane z neogenem wskazują, że był to okres lądowy. Sedymentowały wtedy piaski, mułki i ły, niekiedy z przewarstwieniami węgla brunatnego wiązanego z mioceniem. Nawarstwienia plioceny charakterystyczne są dla akumulacji jeziornej. Łądolód wkroczył na ten obszar w plejstocenie. Świadectwem zlodowaceń północnopolskich jest obecność osadów typu zastoiskowego, wodnolodowcowego i lodowcowego stadiumu środkowego i górnego zlodowacenia Wisły. Ostatnie zlodowacenie pozostawiło po sobie ciąg moren czołowych o przebiegu południowy zachód – północny wschód. Wraz z ocie-

¹⁰ Kondracki 2002: 99–102.

Ryc. 11. Profile litologiczne odwiertów wykonanych w otoczeniu grodziska w Pieniężnie (oprac. A. Lejzerowicz)

Ryc. 12. Schematyczny przekrój geologiczny przez otoczenie grodziska w Pieniężnie (oprac. A. Lejzerowicz)

pleniem łądólód zaczął rozpadać się na liczne bryły martwego lodu, z którego wyplukiwany był materiał gruboziarnisty, który w trakcie akumulacji tworzył moreny martwego lodu, kemy w przetainach i ozy w szczelinach lodowych. Po wytopieniu się łądólodu pozostały po nim zagłębienia widoczne na obszarach sandrowych i wysoczyźnie polodowcowej. Zagłębienia te w holocenie zaczęły wypełniać się namułami i torfami. W początkowym okresie holocenu intensywna była erozja rzeczna. To wtedy rzeka Wąsza wyrzeźbiła przełom w wysoczyźnie morenowej¹¹.

Według *Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski* w skali 1:50 000 (ryc. 10) na obszarze stanowiska w dolinie występują piaski i żwiry wodnolodowcowe, a na krawędzi wysoczyzny gliny zwałowe. Według *Mapy Geologicznej Polski* w skali 1: 500 000 stanowisko znajduje się na granicy występowania glin zwałowych, ich zwietrzelin oraz piasków i żwirów lodowcowych oraz piasków i żwirów sandrowych.

¹¹ Rabek i Młynczak 2002.

Według *Mapy Litogenetycznej Polski* w skali 1:50 000 stanowisko znajduje się na obszarze występowania piasków żwirowatych pochodzenia wodnolodowcowego.

Grodzisko Pieniężno, st. 5 położone jest w obrębie przełomu rzeki Wąszy, przy jego początkowym odcinku. Właściwe założenie grodowe znajdowało się najpewniej na szczycie wysoczyzny morenowej, a badania archeologiczne objęły także samą dolinę. Obszar wysoczyzny morenowej jest w omawianym rejonie dosyć płaski, gdyż deniwelacje nie przekraczają 10 m. Zbudowany jest z glin zwałowych, często przewarstwionych mułkami ilastymi i piaszczystymi oraz piaskami drobnoziarnistymi. Obszar badań znajdował się w dolinie rzeki Wąszy. Było to niewielkie wzniesienie łagodnie opadające w kierunku rzeki. Zbocza doliny na tym odcinku są strome i podcięte, wielokrotnie występują też obrwy i osuwiska.

W granicach opisanego wyniesienia w dolinie wykonano trzy wiercenia świdrem geo-

logicznym (ryc. 11). Na podstawie wykonanych odwiertów stworzony został schematyczny przekrój geologiczny przez stanowisko Pieniężno (ryc. 12). W wierceniach zaobserwowano występowanie głównie osadów piaszczystych oraz glin zwałowych. Wyraźnie zaznaczona jest mięszka warstwa gleby/nasytu antropogenicznego (zwłaszcza na stoku prowadzącym do leśniczówki, przy schodach; ryc. 11, odwiert nr 3). Osady piaszczyste to piaski drobnoziarniste, czasami z domieszką frakcji żwirowej. W wierceniach występują również piaski ilaste stanowiące warstwy o stosunkowo nieznacznych miąższościach. W niektórych warstwach zaobserwować można pojedyncze okruchy skalne. Zaobserwowano również obecność materiału pochodzenia antropogenicznego (np. szkło w odwiercie nr 3), co pozwala podejrzewać, że część osadów w warstwie przypowierzchniowej została naniesiona/nasypana przez człowieka (osady nasypane).

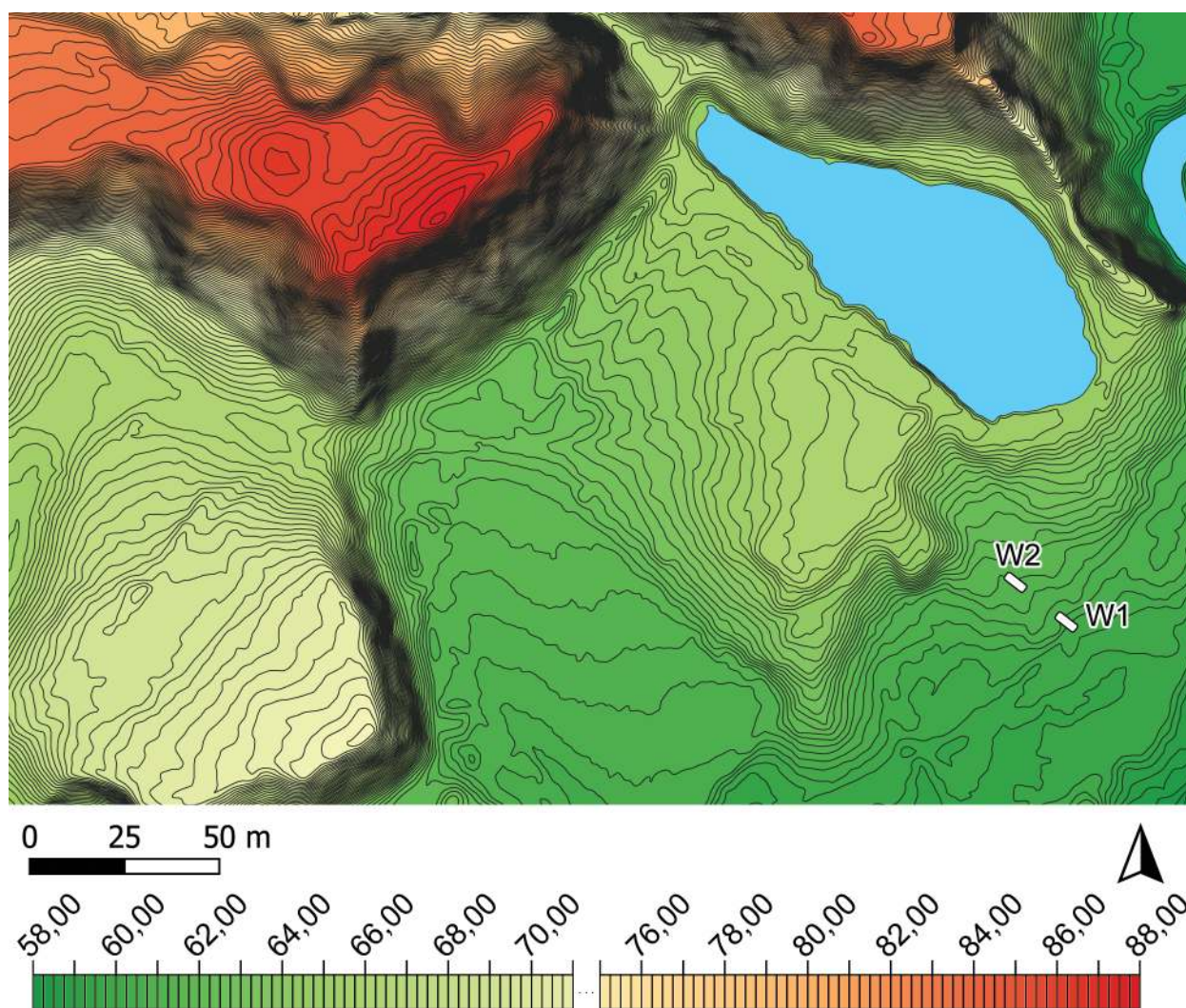
BADANIA ARCHEOLOGICZNE

RAFAŁ SOLECKI

Przebieg badań terenowych

Pierwszym krokiem do rozpoczęcia badań było wytypowanie właściwego obszaru. Jako że na *plateau* cypla, który wskazał J.M. Guise jako lokalizację grodziska, nie było śladów jakichkolwiek umocnień, zdecydowano się na przeprowadzenie badań wykopaliskowych w dolinie rzeki Wałszy, w miejscu, które zostało oznaczone na planie z 1932 roku¹² i opisane jako *Burgwall K.D.* W tej lokalizacji na powierzchni ziemi bardzo licznie występował materiał ceramiczny, także o średniowiecznej chronologii. Rozpoznanie przeprowadzono latem 2021 roku wytyczając dwa wykopy – W1 i W2 – o wymiarach 1 × 5 m, ułożone wzdłuż jednej osi w odległości 12 m od siebie (ryc. 13).

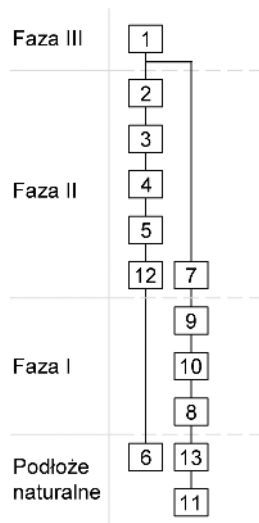
¹² *Topographische Karte 1:25 000 (Meßtischblatt)*, karta Mehlsack (471/1786), z 1932 r.

Ryc. 13. Pieniężno. Plan otoczenia grodziska z naniesionymi wykopami archeologicznymi (oprac. R. Solecki)

Tabela 1. Pieniężno. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. R. Solecki)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Położenie w obrębie stanowiska	Współrzędne geodezyjne (PUWG 1992)	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	
							Znajduje się pod	Znajduje się nad
1	-	1, 2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707852,1-707866,6; Y=572517,1-572535,3	Piasek z bardzo dużą domieszką materii organicznej, silnie poprzerastany korzeniami; miąższość do 25 cm; współczesny poziom użytkowy	10YR 3/2	-	2, 3, 4, 5, 7, 8
2	-	1	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707854,3-707856,1; Y=572530,6-572532,7	Piasek z dużą domieszką materii organicznej i pojedynczymi drobinami gruzu ceglanego; miąższość do 30 cm; warstwa niwelacyjna	10YR 3/3	1	2
3	-	1	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707854,1-707856,1; Y=572530,6-572532,9	Piasek z dużą domieszką materii organicznej, pojedynczymi żwirkami oraz z soczewkami jasnego, sypkiego piasku; miąższość do 40 cm; warstwa niwelacyjna	10YR 4/3 (70%) 10YR 6/4 (30%)	1, 2	4, 5
4	-	1	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707853,0-707855,4; Y=572531,4-572533,9	Piasek z dużą domieszką materii organicznej; miąższość do 40 cm; warstwa niwelacyjna	7.5YR 5/3	1, 3	5
5	-	1	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707852,1-707856,1; Y=572530,6-572535,3	Przemieszany piasek z dużą domieszką materii organicznej; miąższość do 60 cm; warstwa niwelacyjna	10YR 4/2	1, 3, 4	6, 12
6	-	1	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707852,1-707856,1; Y=572530,6-572535,3	Zwarty, drobno-, średnio- i gruboziarnisty piasek; warstwa naturalna	10YR 6/4	5, 12	-
7	-	2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707864,4-707866,6; Y=572517,1-572519,4	Lekko ilasty piasek z dużą domieszką materii organicznej, żwirami i pojedynczymi kamieniami o średnicy do 15 cm; warstwa niwelacyjna	2.5Y 4/4	1	8, 9
8	-	2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707862,6-707866,6; Y=572517,1-572521,8	Ilasty piasek z soczewkami gliny i licznymi żwirami i pojedynczymi kamieniami o średnicy do 20 cm; miąższość do 45 cm; dawny brzeg rzeki Walszy	10YR 6/6	1, 7, 9, 10	11, 13
9	-	2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707862,6-707865,3; Y=572518,5-572521,8	Piasek frakcji od drobno- do gruboziarnistej z licznymi żwirkami; miąższość do 20 cm; dawne dno koryta rzeki Walszy	10YR 7/4	7	8, 10
10	-	2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707862,6-707865,3; Y=572518,5-572521,8	Gruboziarnisty piasek ze żwirem i pojedynczymi kamieniami średnicy do 15 cm oraz z drobinami gruzu ceglanego; miąższość do 30 cm; dawne dno koryta rzeki Walszy	10YR 5/6	9	8, 11
11	-	2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707862,6-707866,6; Y=572517,1-572521,8	Gruboziarnisty piasek ze żwirem i licznymi kamieniami o średnicy do 35 cm; warstwa naturalna	10YR 4/6	8, 10	13
12	-	1	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707852,1-707854,8; Y=572532,1-572535,3	Lekko przemieszany, lekko ilasty piasek z domieszką materii organicznej; miąższość do 40 cm; warstwa niwelacyjna	10YR 5/6	5	6
13	-	2	wypłaszczenie przy korycie rzeki	X=707862,6-707866,6; Y=572517,1-572521,8	Zwarty, drobno-, średnio- i gruboziarnisty piasek z drobnym żwirem i pojedynczymi kamieniami o średnicy do 30 cm; warstwa naturalna	10YR 6/4	8, 11	-

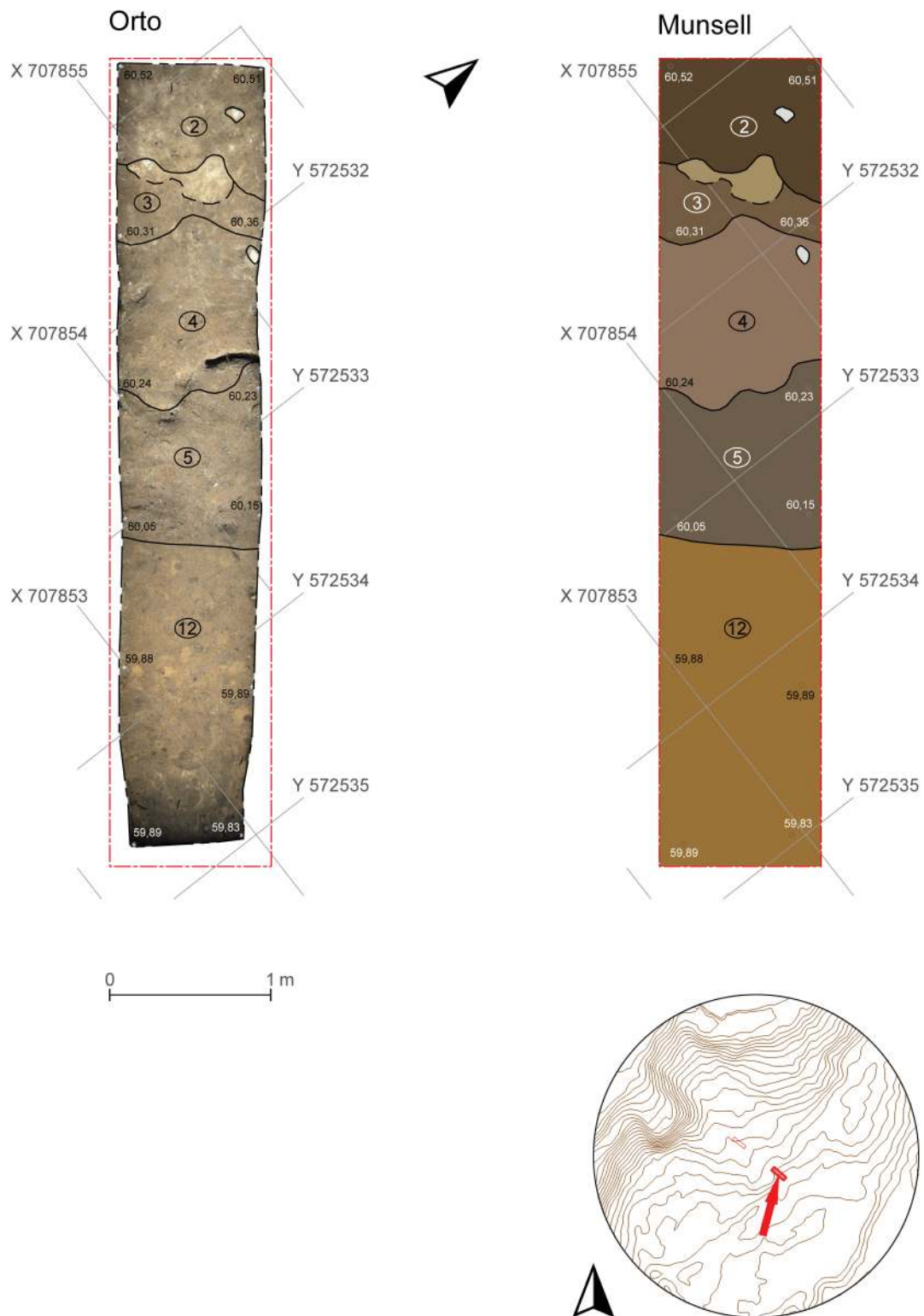
Ryc. 14. Pieniężno. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. R. Solecki)

Stratygrafia stanowiska

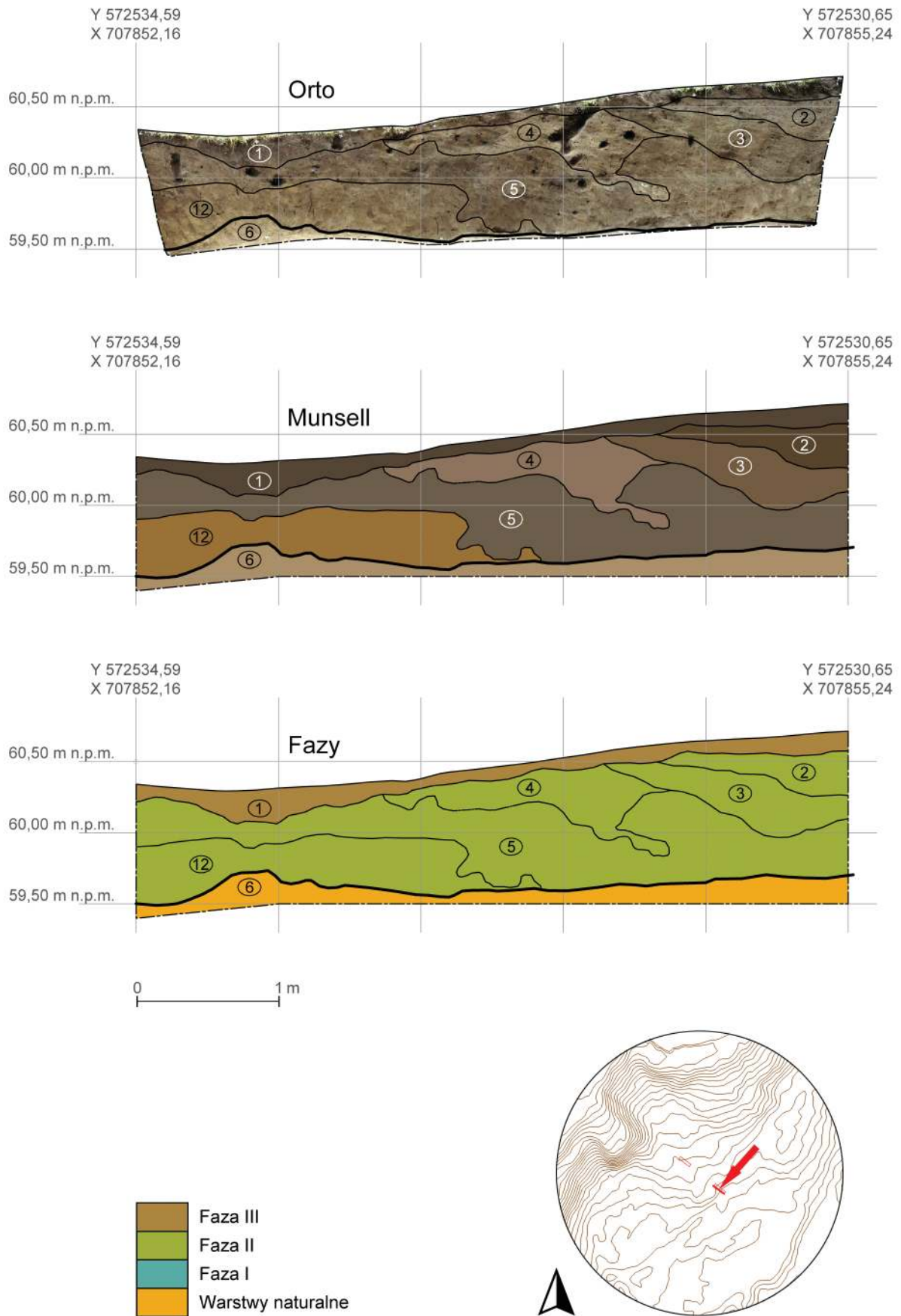
W trakcie omawianych badań archeologicznych wydzielono łącznie 13 jednostek stratygraficznych (tabela 1). Możliwe było ich rozdzielenie pomiędzy warstwy naturalne i trzy fazy „użytkowe”. Diagram Harrisa dla wydzielonych jednostek stratygraficznych przedstawia ryc. 14, a zadokumentowane powierzchnie ryc. 15–18.

Warstwy naturalne

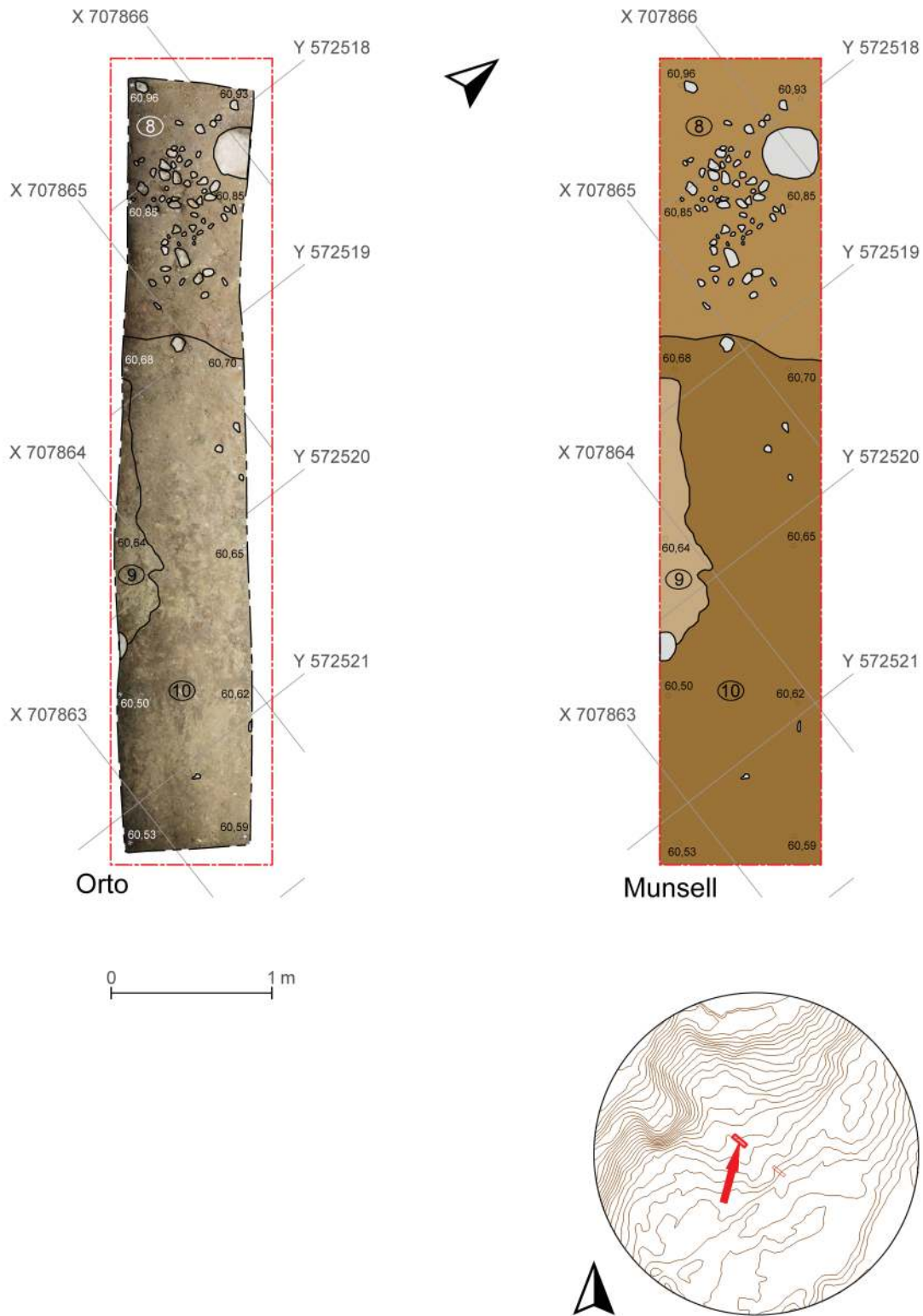
Jako jednostki naturalne sklasyfikowano, w W1 zwarty, drobno-, średnio- i gruboziarnisty piasek 6, a w W2 gruboziarnisty piasek ze żwirem i licznymi kamieniami 11 oraz zwarty, drobno-, średnio- i gruboziarnisty piasek z drobnym żwirem i pojedynczymi kamieniami 13. Strop tych warstw opada delikatnie w kierunku południowo-wschodnim.

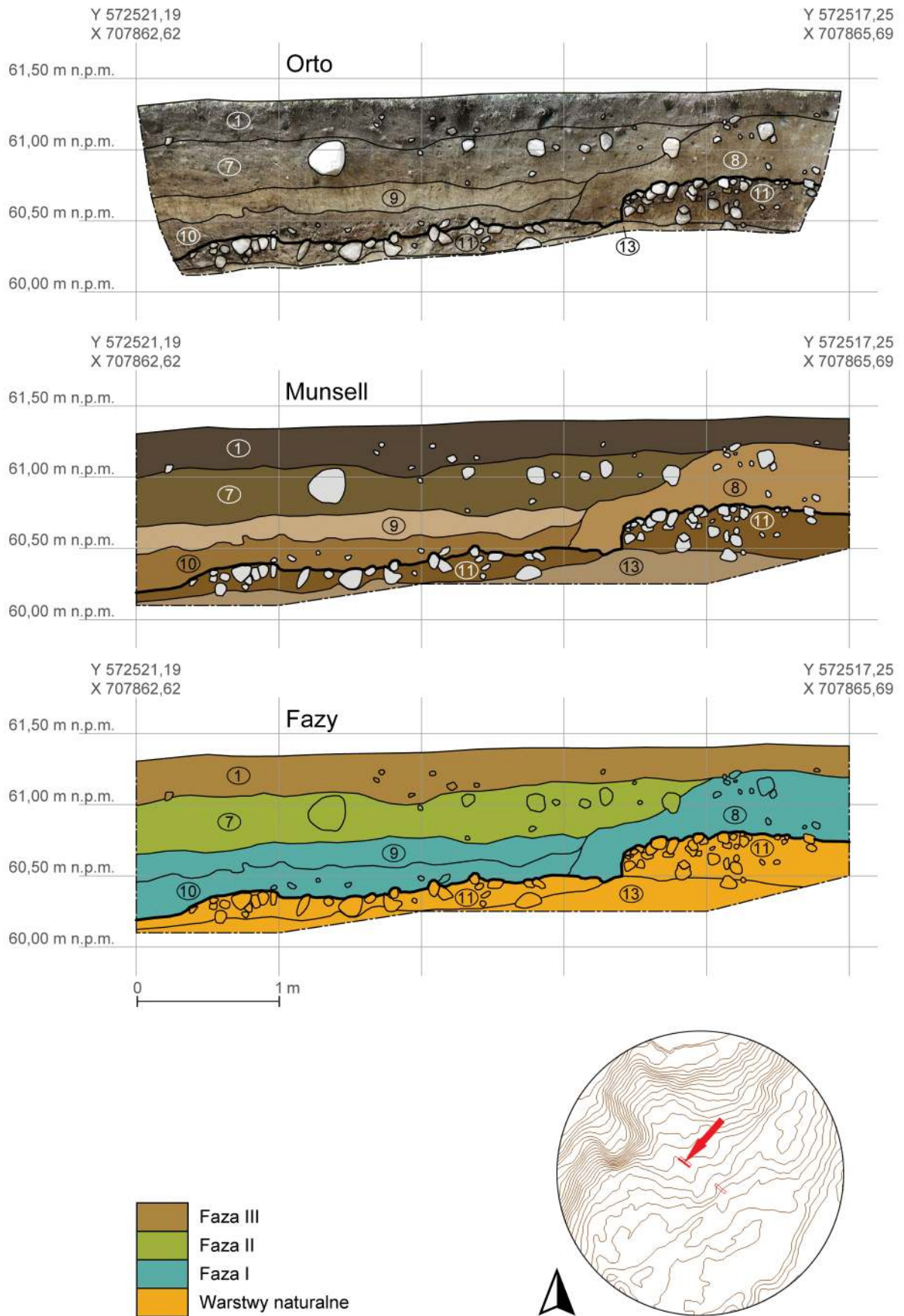
Ryc. 15. Pieniężno. Stratygrafia nawarstwień na obszarze wypłaszczenia przy korycie rzeki – wykop 1 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 16. Pieniężno. Stratygrafia nawarstwień na obszarze wypłaszczenia przy korycie rzeki – wykop 1 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 17. Pieniężno. Stratygrafia nawarstwień na obszarze wypłaszczenia przy korycie rzeki – wykop 2 (oprac. R. Solecki)

Ryc. 18. Pieniężno. Stratygrafia nawarstwień na obszarze wypłaszczenia przy korycie rzeki – wykop 2 (oprac. R. Solecki)

Charakterystyka i układ jednostek w W2 są bardzo zbliżone do tych, które można zaobserwować obecnie bezpośrednio w korycie rzeki.

Faza I

Faza ta wyznacza okres, kiedy koryto rzeki Wąlszy znajdowało się nieco bliżej północno-zachodniej skarpy doliny, prawdopodobnie częściowo w granicach W2. Jako pozostałość brzegu paleokoryta zinterpretowano ilasty piasek z soczewkami gliny, licznymi żwirami i pojedynczymi kamieniami 8, który w zadokumentowanym przekroju (ryc. 18) tworzy skłon o nachyleniu około 30° i długości 1,5 m. Różnica wysokości pomiędzy szczytem a dnem tego skłonu wynosi około 65 cm. W powstałym w ten sposób zagłębieniu wydzielono gruboziarnisty piasek ze żwirem i pojedynczymi kamieniami oraz z drobinami gruzu ceglanego 10, a ponad nim piasek frakcji od drobno- do gruboziarnistej z licznymi żwirkami 9. Warstwa 10 powstała najpewniej w okresie, gdy w granicach koryta nurt był wartki i działała erozja denną. Piaski warstwy 9 zaczęły narastać zapewne, gdy główny nurt rzeki już się przesunął w kierunku południowo-wschodnim, a strop warstwy 10 był zalwany sporadycznie podczas wyższych stanów rzeki. Obecnie poziom rzeki Wąlszy na wysokości miejsca, gdzie prowadzono badania, osiąga poziom 58,00 m n.p.m. Strop warstwy 10, która interpretowana jest jako ostatni zadokumentowany poziom dna paleokoryta, znajduje się na średnim poziomie około 60,55 m n.p.m. Na omówionym przekroju doliny rzeki Wąlszy skala obniżenia się poziomu koryta sięga więc około 2,5 m.

Na podstawie analizy materiału zabytkowego pochodzącego z jednostek tej fazy można szacować jej chronologię na późne średniowiecze lub wczesną nowożytność.

Faza II

Fazę tę wydzielają jednostki o charakterze niwelacji, które wyraźnie podnoszą (miejscami nawet o 80 cm) poziom użytkowy w tej części doliny i go równają. Do warstw niwelacyjnych zaliczono w W1: nieco przemieszany, lekko ilasty piasek z domieszką materii organicznej 12, przemieszany piasek z dużą domieszką materii organicznej 5, piasek z dużą domieszką materii organicznej 4, piasek z dużą domieszką materii organicznej, pojedynczymi żwirkami oraz z soczewkami jasnego, syplie-

go piasku 3 oraz piasek z dużą domieszką materii organicznej i pojedynczymi drobinami gruzu ceglanego 2. W W2 do fazy tej przypisano tylko lekko ilasty piasek z dużą domieszką materii organicznej, żwirami i pojedynczymi kamieniami 7.

Dokonane obserwacje nie pozwalają jednoznacznie stwierdzić, że niwelacje przeprowadzono w ramach jednego wydarzenia. Być może naworzono je sukcesywnie w dłuższym wymiarze czasu? Analiza materiału zabytkowego pochodzącego z tych działań pokazuje dość duży rozrzut chronologiczny. Zdarzają się zarówno fragmenty o cechach, które opisano jako wczesnośredniowieczne, ale również fragmenty o chronologii sięgającej XIX, lub nawet początku XX wieku. Dominuje jednak ceramika ceglasta o cechach nowożytnych.

Faza III

Faza ta wyznacza współczesny poziom użytkowy stanowiska. Warstwa przypisana do tego etapu to piasek z bardzo dużą domieszką materii organicznej, silnie poprzerastany korzeniami 1. Jego strop delikatnie opada w kierunku dzisiejszego koryta rzeki Wąlszy.

ZNALEZISKA

RAFAŁ SOLECKI

Zbiór zabytkowy pozyskany w trakcie badań archeologicznych składa się z: 361 fragmentów ceramiki, 8 fragmentów szkła, 33 zabytków wydzielonych oraz 41 kości zwierzęcych.

Ceramika

Pozyskany zespół fragmentów naczyń ceramicznych jest silnie rozdrobniony. Zbiór ułamków o wielkości w przedziale 1–4 cm liczy aż 320 elementów (88,6% całego zbioru). Poza dużym rozdrobieniem stan zachowania fragmentów jest relatywnie dobry. Stosując klasyfikację zaproponowaną przez A. Buko¹³, 3 fragmenty (0,8% całego zbioru) przypisano do kategorii III (ceramika mocno zerodowana), 103 fragmenty (28,5% całego zbioru) do kategorii II (ceramika zerodowana w średnim stopniu), 246 fragmentów (68,2% całego zbioru) do kategorii I (ceramika nie wykazująca większego zniszczenia powierzchni) i 9 fragmentów (2,5% całego zbioru) do kategorii 0 (ceramika bez śladów zniszczenia).

¹³ Buko 1990: 352.

Na podstawie technologii produkcji naczyń wydzielono 6 grup technologiczno-surowcowych. Z powodu złego stanu zachowania nie udało się zdiagnozować tylko 4 fragmentów.

Ceramika wczesnośredniowieczna

Do grupy technologiczno-surowcowej charakterystycznej dla okresu wczesnego średniowiecza zaliczono 5 fragmentów (1,4% zbioru fragmentów diagnostycznych). Była to ceramika wykonana ze słabo przesortowanej i niedokładnie wyrobionej masy ceramicznej z niedużą domieszką piasku i drobin startego granitu. Znalezione fragmenty to wyłącznie brzuśce o powierzchni gładkiej (2 przypadki) lub szorstkiej (3 przypadki). 3 fragmenty były dodatkowo ozdobione rytymi, równoległymi liniami w układzie poziomym. Naczynia wypalono w niezaawansowanej atmosferze utleniającej. Fragmenty te znaleziono w jednostkach fazy II.

Ceramika wykonana i ozdobiona w zbliżony sposób, pochodząca z mikroregionu Rejsyty-Myślice, datowana jest na około XI–XIII wiek¹⁴.

Ceramika siwa

Do grupy ceramiki, tzw. siwej, zaliczono 18 fragmentów (5% zbioru fragmentów diagnostycznych). Czerepy naczyń z tej grupy uformowano z dobrze wyrobionej masy ceramicznej z niedużą domieszką drobno- i średnioziarnistego piasku. Ich powierzchnia jest gładka. Grubość ścianek zamyka się w przedziale 3–11 mm ze średnią około 5–5,5 mm. Naczynia wypalono w atmosferze redukcyjnej, dzięki czemu ich ściany są barwy szarej i ciemnoszarej. Na dwóch fragmentach zanotowano ślady niedosiwienia. Także na dwóch fragmentach znajdowały się zdobienia w formie rytych linii w układzie poziomym. Ceramika wykonana w taki sposób charakterystyczna jest dla okresu późnego średniowiecza¹⁵.

W analizowanym zbiorze znalazło się 14 fragmentów brzuśca, 1 fragment prawdopodobnie płaskiego dna (tabl. 1:3), 1 fragment nogi, prawdopodobnie patelni lub grapena (tabl. 1:4) i 3 fragmenty wylewów. Dwa z nich (tabl. 1:1–2), zachowane na tyle dobrze, że możliwe było zrekonstruowanie krawędzi

wylewu, miały krawędź wychyloną na zewnątrz, lekko pogrubioną i zaokrągloną, bez czytelnego okapu. Garnki o podobnym wylewie znalezione podczas badań w Pucku datowane są na XV wiek¹⁶. W odniesieniu do ceramicznej nóżki, która często występuje w naczyniach typu grapen, to forma ta pojawia się w Elblągu w drugiej ćwierci XIV wieku, a największą popularność zyskuje w wieku XV¹⁷.

Ceramika ceglasta

Do grupy ceramiki ceglastej zaliczono 288 fragmentów (80,7% zbioru fragmentów diagnostycznych). Czerepy naczyń z tej grupy uformowano z dobrze wyrobionej masy ceramicznej z małą domieszką drobnoziarnistego piasku. Ich powierzchnia jest najczęściej gładka. Tylko sporadycznie (20 przypadków/6,9% analizowanej grupy) zdarzają się fragmenty o szorstkiej powierzchni. Naczynia wypalono w zaawansowanej atmosferze utleniającej, co powodowało, że ich powierzchnia była jednolicie pomarańczowa. Aby zmniejszyć nasiąkliwość ścian naczyń stosowano szkliwienie. Jego ślady odnotowano na 105 fragmentach (36,5% analizowanej grupy). Występuje ono najczęściej na wewnętrznej powierzchni naczyń, ale czasami zdarza się także na zewnętrznej. Na ściankach wewnętrznych szkliwo ma kolor żółty lub zielony. Na ścianach zewnętrznych występuje dodatkowo szkliwo kolor brązowego i białawego. Na 57 fragmentach (19,8% analizowanej grupy) zanotowano ślady zdobień. Najczęściej były to poziome, dookolne linie ryte (52 przypadki) (tabl. 2:13–15), ale występują także malowane na białą pasy umiejscowione na powierzchni zewnętrznej (5 przypadków) i 1 przypadek dookolnej listwy (tabl. 2:16). Ceramika wykonywana w ten sposób zaczyna się upowszechniać na omawianym obszarze na przełomie XV i XVI wieku¹⁸.

Na podstawie zachowanych ułamków naczyń tej grupy nie udało się zrekonstruować żadnej pełnej formy. W analizowanym zbiorze znalazło się 50 fragmentów wylewów, 1 pokrywka, 26 fragmentów den i 9 fragmentów uchwytów. Na podstawie sposobu ukształtowania wylewu można szacunkowo określić funkcję naczyń. Fragmenty, gdzie górna

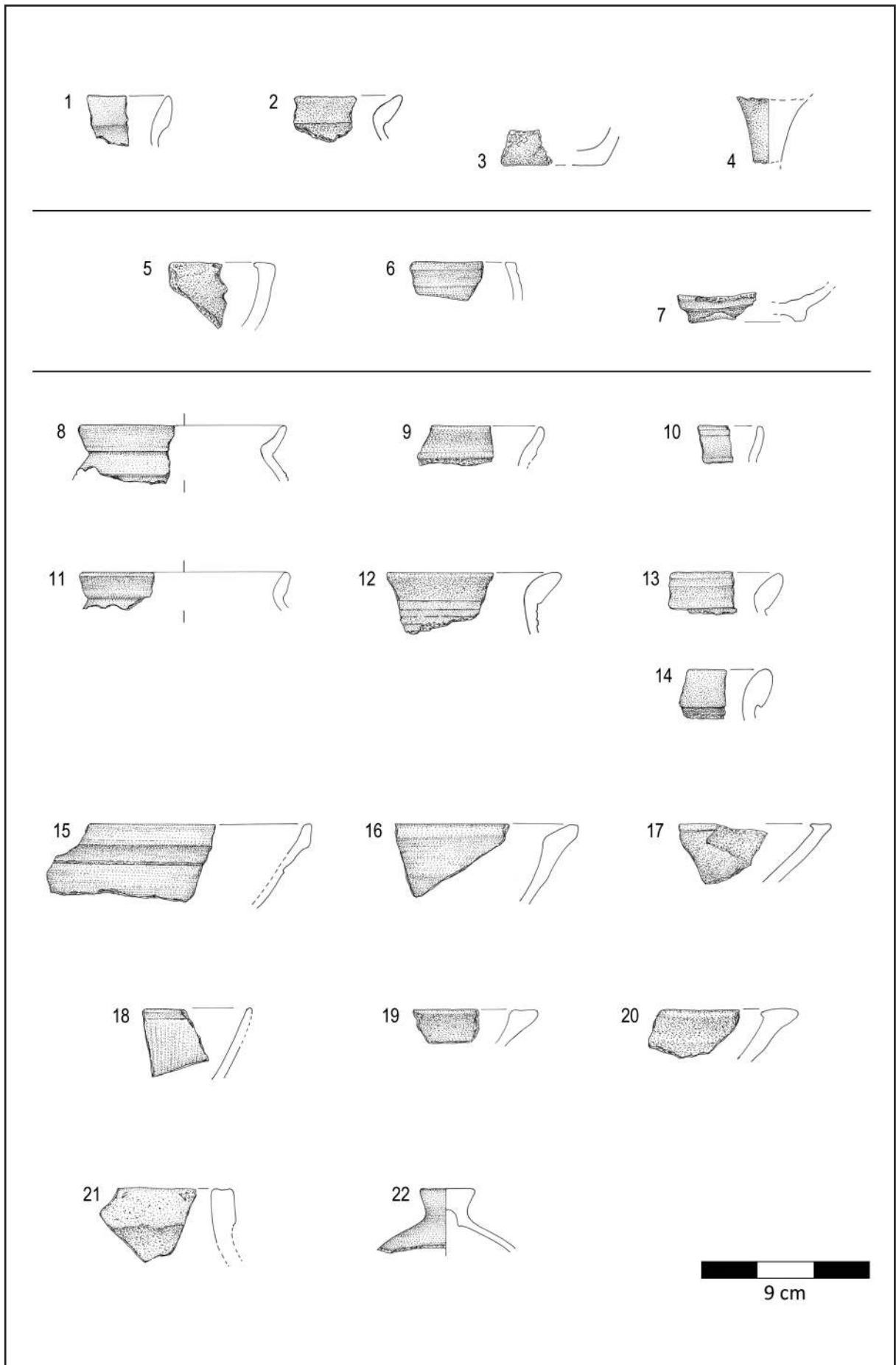
¹⁴ Wadył 2019: 135–144.

¹⁵ Kruppé 1981: 56.

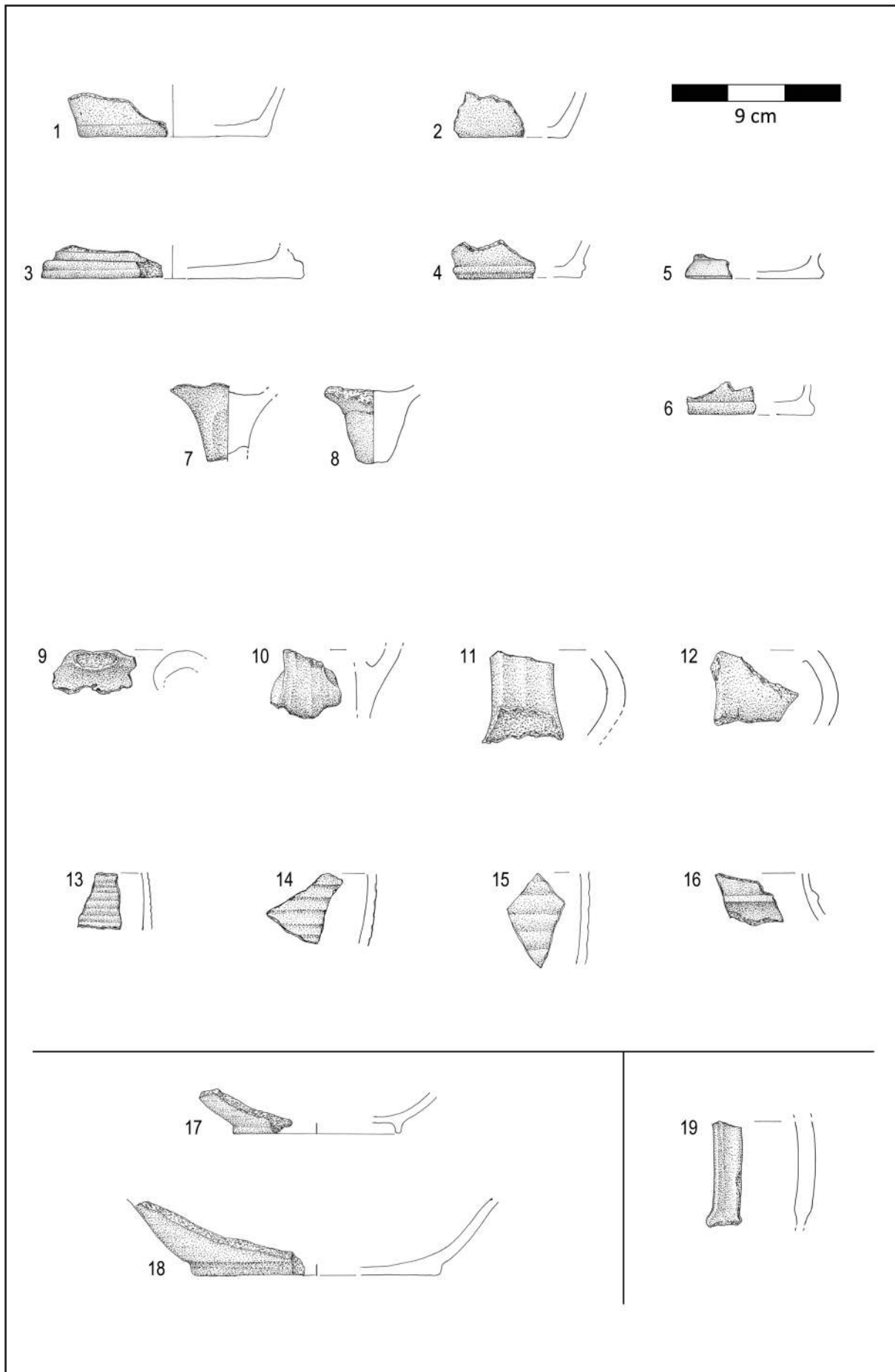
¹⁶ Starki 2009: 209–211, 269 (fig. 23:3), 272 (fig. 26:7).

¹⁷ Marcinkowski 2013: 245.

¹⁸ Marcinkowski 2013: 245–247.

Tablica 1. Pieniężno. Ceramika: 1–4) siwa, 5–6) ceglasta z fazy I, 7–21) ceglasta z fazy II (rys. B. Karch)

Tablica 2. Pieniężno. Ceramika: 1–16) ceglasta z fazy II, 17–18) fajans, 19) kamionka (rys. B. Karch)

część naczyń zachodzi do wnętrza, a krawędzie wylewów – ścieniające się (tabl. 1:8–10) lub pogrubnione (tabl. 1:11–14) – są wywnięte na zewnątrz, można określić jako garnki. Fragmenty, gdzie ściany naczyń i krawędzie wylewów otwierają się na zewnątrz (tabl. 1:15–20) można interpretować jako misy lub patelnie. Fragmenty o krawędziach wylewów zachylonych do wnętrza (tabl. 1:5–6) mogą pochodzić z czarek. Fragment o krawędzi ustawionej pionowo i pogrubionej, mógłby być zarówno garnkiem, jak i grape-nem. Pokrywka zachowana jest we fragmencie (tabl. 1:22), ale można określić, że miała stożkowy kształt, a guzek także był stożkowy. Dna były najczęściej płaskie (13 przypadków) (tabl. 2:1–6), rzadziej lekko wklęsłe (4 przypadki) lub wklęsłe (1 przypadek). Na 1 fragmencie zanotowano ślady podsypki, a 2 dna zaopatrzone były w dookólny wałek stanowiący właściwą podstawę naczynia. Tu należy także doliczyć 2 krótkie, masywne nóżki od patelni lub grapena (tabl. 2:7–8). W grupie uchwytów zanotowano tylko ucha. Miały one formę szerokich, masywnych, owalnych w przekroju taśm (tabl. 2:9–12). Analogie dla prawie wszystkich wymienionych typów naczyń można znaleźć w zespole ceramiki z Pucka, z warstw datowanych na XV–XVI wiek¹⁹. Analogie dla wylewów garnków znane są z badań twierdzy Wisłoujście²⁰.

Kamionka

Zbiór fragmentów naczyń kamionkowych jest mały, gdyż liczy tylko cztery elementy (1,1% zbioru fragmentów diagnostycznych). Znalazły się w nim dwa fragmenty brzuśców, jeden fragment części przydennej i jedno ucho wykonane z owalnej, spłaszczonej taśmy (tabl. 2:19). Najstarsze naczynia wykonane w tej technologii znalezione w Gdańsku datowane są nawet na XIV wiek²¹, ale te omawiane są zdecydowanie młodsze, zapewne z XIX–XX wieku.

Fajans

Zbiór fragmentów naczyń fajansowych liczy 40 elementów (11,2% zbioru fragmentów diagnostycznych). Znalazło się w nim 7 fragmentów wylewów, 9 fragmentów dna lub części przydennej, 3 fragmenty uch i 21 frag-

mentów brzuśców. Tylko 2 fragmenty części dennych pozwoliły na przybliżoną rekonstrukcję formy naczyń – głębokich mis (tabl. 2. 17–18). Jedna z nich miała najpewniej funkcję dekoracyjną, gdyż w dookólnym wałku uformowanym wzdłuż krawędzi dna, znajdował się otwór do zaczepu. Ze względu na znaczny stopień zniszczenia powierzchni tylko na dwóch fragmentach udało się uchwycić zdobienia malowane niebieską farbą – raz był to motyw roślinny, być może drzewo, w drugim przypadku nieokreślony układ zawijasów.

Najstarsze znaleziska ceramiki tego typu w Polsce datowane są od drugiej połowy XVI wieku i są one importami²². Wytwory lokalne są młodsze, a rozwój ich produkcji można datować od około początku XVIII do połowy XIX wieku²³.

Porelana

Grupę porcelany tworzą dwa fragmenty (0,5% zbioru fragmentów diagnostycznych) części dennych, pochodzących zapewne z talerzyków. Brak sygnatury i zdobień uniemożliwia bliższe określenie chronologii.

Szkło

W kategorii szkło znalazło się osiem fragmentów, z których jeden to szkło okienne, a siedem to ułamki naczyń. Fragment szyby okiennej jest niewielki, wykonany z cienkiej na około 1 mm tafli żółtawego szkła z widocznymi niedoskonałościami w postaci pęcherzyków. Zabytki tego typu pojawiają się na obszarze dzisiejszej Polski już w XIV wieku²⁴. Fragmentami butelek są najpewniej cztery ułamki grubszego szkła, trzy w kolorze zielonym i jeden w kolorze brązowym. Dwa fragmenty to ułamki kieliszków, jeden to stopka ze szkła białego i jeden wylew ze szkła zielonkawego. Ostatni fragment żółtawego koloru to krawędź, być może, talerzyka. Szkło naczyniowe ma cechy morfologiczne wskazujące na młodszą chronologię, zapewne XIX–początek XX wieku.

Zabytki wydzielone

W grupie zabytków wydzielonych najliczniejszy zbiór, liczący 21 elementów, tworzą gwoździe lub ich fragmenty. Wśród nich najczęściej występuje typ C według klasyfikacji Łukasza

¹⁹ Starki 2009.

²⁰ Dąbal 2015: 223, 229–231.

²¹ Ceynowa 2020: 39–40, 43.

²² Oniszczyk 2013: 26.

²³ Marcinkowski 2011: 35–38.

²⁴ Wyrobisz 1968: 75–76.

Tablica 3. Pieniężno. Zabytki wydzielone (fot. R. Solecki)

Tablica 4. Pieniężno. Zabytki wydzielone (fot. R. Solecki)

Siczka lub typ E według klasyfikacji Bogusława Gierlacha, który charakteryzuje się główką wyodrębnioną ze wszystkich stron (tabl. 3:1–14). Miały one służyć do łączenia konstrukcyjnych elementów drewnianych, ale też drewna z metalem²⁵. Wszystkie gwoździe przypisane do tego typu mają krępe ostrze o prostokątnym przekroju, główkę średnicy w zakresie 0,8–1,6 cm i długość od 2,5 cm do 14,5 cm. Obok tego zbioru wydzielono także 4 gwoździe o cienkim ostrzu. 2 z nich miały ostrze krótkie i szeroką, płaską główkę (tabl. 3:15–16). Gwoździe tego typu często określane są jako tapicerskie. Kolejne 2 mają dłuższe ostrze do 4 cm, ale zredukowaną główkę (tabl. 3:17–18). Często służyły w meblarstwie do mocowania drewnianych obić. Uzupełnieniem tej grupy są trzy ułamane ostrza gwoździ (tabl. 3:19–21).

Do elementów związanych z zamykaniem drzwi można zaliczyć dwa skoble (tabl. 4:3–4), o długości 2,5 cm i 5 cm. Zabytki tego typu, w niemal niezmięnionej formie, występują zasadniczo do XX wieku²⁶.

Jako rzeczy osobiste należy traktować elementy fajki wykonane z jasnej glinki: cybuch (tabl. 4:9) i główkę (tabl. 4:10). Zabytki o takiej uniwersalnej formie można datować od końca XVIII po początek XX wieku²⁷. Kolejna jest żelazna, prostokątna sprzączka (tabl. 4:7) o wymiarach 2 × 2,5 cm wykonana z kwadratowego w przekroju pręcika o boku 3 mm. Taka forma niestety nie ma cech, które pozwoliłyby na jej precyzyjne wydatowanie. Ostatni w tym zespole jest fragment żelaznej łyżki (tabl. 4:8), także o nieokreślonej chronologii.

Wydzielono też zespół przedmiotów o nieokreślonej funkcji. Zaliczono do niego wióry żelazne (tabl. 4:1–2), które z jednej strony można interpretować jako źle zachowane ostrza noży, ale bardzo nieregularna powierzchnia nie wyklucza, że są to odłamki pocisku. Kolejne są dwie grudki ołowiu (tabl. 4:5–6) i grudka korozji brązowej (tabl. 4:12). Pierwsza grudka ołowiu przypomina ciężarek wędkarski, a druga może być pozostałością po taśmie do mocowania szybek w oknie. Na grudce korozji brązowej zachował się odcisk drewna. Ostatni zabytek to złamana laska ebonitowa (tabl. 4:11) z plamkami farby czerwonej i niebieskiej. Przedmioty tego typu słu-

żyły jako wyposażenie laboratorium w szkołach od końca XIX wieku.

Kości zwierzęce

Zbiór 41 kości zwierzęcych, pomimo że pochodził z przemieszanego kontekstu, nie powstał przypadkowo w wyniku redepozycji przypadkowych kości z powierzchni. Na zdecydowanej większości kości widoczne są ślady, które można wiązać z obróbką i konsumpcją mięsa. W zbiorze tym wydzielono 18 kości bydła, 9 świń, 2 owcy/kozy, 3 dużych ssaków i 9 nieokreślonych. Szczegółowa analiza całego zbioru znajduje się w niezależnym opracowaniu²⁸.

CHRONOLOGIA I DZIEJE GRODZISKA W PIENIEŻNIE (KAJNITY, ST. 2)

RAFAŁ SOLECKI

Dokonanie omówienia chronologii i dziejów grodziska w Pienięźnie będzie o tyle trudne, że musi opierać się na bardzo wątlym materiale źródłowym. W takim wypadku wygodniejsze będzie wypisanie w punktach informacji, które można uznać za pewne:

- jako pierwszy grodzisko znajdujące się w dolinie rzeki Wałszy poniżej Pieniężna wymienia i szkicuje J.M. Guise na początku XIX wieku. Na podstawie wykonanego planu (ryc. 6:1) możliwe jest precyzyjne zlokalizowanie grodziska w terenie (ryc. 6:4B). Jest to wysoki cypel zlokalizowany bezpośrednio na północny wschód od budynku leśniczówki;
- na szkicu wykonanym przez J.M. Guisego (ryc. 6:1) widoczny jest cypel, którego krawędzi otoczone są prawdopodobnie wałem (pogrubiona linia) układającym się w kształt litery „L”. Linia umocnień odcina także cypel od wysoczyzny. Może to oznaczać, że w momencie, gdy sporządzany był plan, czyli najpewniej w latach dwudziestych XIX wieku, umocnienia te były jeszcze widoczne w terenie;
- kolejny chronologicznie plan, nie będący powieleniem szkicu J.M. Guisego, znajduje się na karcie grodziska w katalogu *Burgwall-kartei*. Karta ta została wykonana w okresie międzywojennym²⁹. Rysunek przedstawia cypel, ale zaznaczona jest na nim tylko struktura odcinająca go od wy-

²⁵ Siczek 2016: 173; Gierlach 1966: 144.

²⁶ Łukomiak 2016: 142.

²⁷ Żurowski 1951.

²⁸ Szczygieł 2024.

²⁹ Herrmann 2002: 92.

- soczyny (ryc. 6:3). Brak jest oznaczeń, które sugerowałyby istnienie wałów;
- weryfikacja stanowiska w terenie wykazała brak umocnień w obrębie cypla. Czytelne są natomiast ślady prac ziemnych, być może związanych z kultywacją ziemi albo pozyskiwaniem kruszywa. Tu warto wskazać, że w niedużej odległości od stanowiska (około 750 m na zachód i około 500 m na północ) są dwa miejsca, gdzie pozyskiwano w przeszłości kruszywo. Nie można zatem wykluczyć, że po sporządzeniu planu przez J.M. Guisego na początku XIX wieku obszar stanowiska został zniszczony. Brak czytelnych umocnień nie oznacza, że nie zachowały się wkopane głęboko obiekty związane z grodziskiem. Wykonanie prospekcji nieinwazyjnej w tym miejscu utrudniają jednak warunki – gliniaste podłoże w przypadku georadaru i duża ilość współczesnych śmieci metalowych w przypadku metod wykrywających anomalie magnetyczne;
 - w trakcie weryfikacji powierzchniowej obszaru wokół grodziska natrafiono na dużą liczbę skorup ceramicznych zalegających na powierzchni wokół leśniczówki, która z kolei znajduje się bezpośrednio poniżej cypla z grodziskiem. Weryfikacja wykopaliskowa w tym miejscu dostarczyła informacji, że materiał zabytkowy znajduje się w warstwach niwelacyjnych, które kształtują *plateau* wokół leśniczówki. Z przebadanych 10 m² powierzchni pozyskano 361 fragmentów ceramiki, 8 fragmentów szkła, 33 zabytki wydzielone (w tym 21 gwoździ) oraz 41 kości zwierzęcych. W zbiorze znajdują się zabytki, które można datować od późnego średniowiecza po przełom XIX i XX wieku;
 - można postawić hipotezę, że warstwy niwelacyjne z dużą liczbą materiału zabytkowego, to warstwy kulturowe zrzucone z powierzchni cypla, gdzie J.M. Guise lokalizował grodzisko. Niwelacje wykonano w celu podniesienia i wyrównania powierzchni w obrębie doliny, gdy przygotowywano się do budowy tam budynku

leśniczówki. Budynku tego nie ma jeszcze oznaczonego na mapie z 1872 roku³⁰, a jest już na mapie z 1913 roku³¹. Jego budowa musiała zatem odbyć się we wskazanym okresie;

- jeżeli uznać powyższą hipotezę za prawdziwą i materiał zabytkowy pozyskany z warstw niwelacyjnych pochodziłby z obszaru zniszczonego grodziska, to można spróbować na podstawie tego materiału określić formę grodziska. Zatem prawdopodobnie nie było to typowe grodzisko, bo te związane z początkami Pieniężna jeszcze w drugiej połowie XIII wieku, należy lokalizować w Wojnitach, st. 1 (grodzisko opisane w niniejszym tomie), a potem od XIV wieku już z dzisiejszym miastem. We wskazanej przez J.M. Guisego lokalizacji mógł znajdować się raczej umocniony dworek rycerski. Jako że w warstwach niwelacyjnych nie zanotowano wyraźnych pokładów gruzu ceglanoego, można zakładać, że budynek był w konstrukcji drewnianej. W asortymencie naczyń ceramicznych dominuje zespół, który można datować od przełomu XIV i XV wieku po XVII wiek. Najpewniej w tym okresie założenie to funkcjonowało najintensywniej.

Przedstawiona powyżej hipoteza najpewniej ulegnie zmianie w toku kolejnych badań. Na obecnym etapie jest to jednak pierwszy przyczynek, który pozwala odnieść się do źródeł pisanych i kartograficznych dotyczących grodziska położonego w Pieniężnie. Dzięki przeprowadzonemu rozpoznaniu możliwe było także zrewidowanie ustaleń z końca XX wieku związanych z lokalizacją tego grodziska, którego doszukiwano się w kilku miejscach wzdłuż koryta rzeki Wałszy. Obecne wskazanie wydaje się być tym właściwym, a przynajmniej tym, które wskazywał J.M. Guise.

³⁰ *Karte des Deutschen Reiches* 1:100 000 (*Generalstabskarte*), karta *Wormditt* (65), z 1872 r.

³¹ *Topographische Karte* 1:25 000 (*Meßtischblatt*), karta *Mehlsack* (471), z 1913 r.

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Antolak, M.
2013. Problemy zagospodarowania turystycznego rezerwatów przyrody na przykładzie rezerwatu przyrody „Dolina rzeki Wąszy”. *Zeszyty Naukowe. Inżynieria Środowiska* 149(29), 14–22.
- Antoniewicz, J.
1964. Osiedla obronne okresu wczesnożelaznego w Prusach. *Światowit* 25: 5–211.
- Arnold, J.R. i R.R. Reinertsen
2012. *Triumf Napoleona. Kampania Frydlandzka 1807 roku*. Oświęcim: Wydawnictwo Napoleon V.
- Bender, J.
1871. Grabhügel im Födersdorfer Forste. *Altpreußische Monatsschrift* 8, 177–182.
1887. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 9, Heft 27–29. Braunsberg: Verlag von Hune’s Buchhandlung.
- Bezenberger, A.
1909. Hügelgräber in dem Födersdorfer Forst. *Sitzungsberichte der Altertums-gesellschaft Prussia* 22: 1–27.
- Biermann, F., C. Herrmann, A. Koperkiewicz i E. Ubis
2019. Burning Alt-Wartenburg. Archaeological evidence for the conflicts between the Teutonic Order and the Grand Duchy of Lithuania from a deserted medieval town near Barczewko (Warmia, Poland). *Lietuvos archeologija* 45: 265–293
DOI: 10.33918/25386514-045008
- Biskup, M.
2019. *Wojny Polski z Zakonem Krzyżackim 1308–1521*. Oświęcim: Napoleon V.
- Bötticher, A.
1894. *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Ostpreußen. 4: Die Bau- und Kunstdenkmäler in Ermland*. Königsberg: Teichert.
- Buko, A.
1990. Wykorzystanie zjawiska erozji ceramiki w analizach procesów formowania się stanowisk osadniczych. *Sprawozdania Archeologiczne* 42: 349–359.
- Ceynowa B. (red.)
2020. *Kawa czy herbata? Archeologiczne świadectwa konsumpcji napojów w dawnym Gdańsku*. Gdańsk: Muzeum Archeologiczne w Gdańsku.
- Chilińska-Früboes, A.
2018. Zapinki oczkowe serie głównej jako głos w dyskusji nad początkami kultury Dollkeim-Kovrovo, [w:] S. Wadył, M. Karczewski i M. Hoffmann (red.), *Materiały do archeologii Warmii i Mazur. Tom 2*: 15–41. Warszawa-Białystok-Olsztyn: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Historyczno-Socjologiczny Uniwersytetu w Białymstoku, Instytut Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Chojnacka-Banaszkiewicz, A.
2017a. Stary Folwark, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 129–182. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Stary Folwark, st. 1: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 1*: 191–193. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Cieśliński, A.
2016. The society of Wielbark culture, AD 1–300, [w:] A. Rzeszotarska-Nowakiewicz (red.), *The Past Societies. Polish lands from the first evidence of human presence to the early middle ages. Chapter 4. 500 BC – 500 AD*: 217–255. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Crome, H.
1937. Karte und Verzeichnis der vor- und frühgeschichtlichen Wehranlagen in Ostpreussen. *Altpreußen* 2: 97–125.
1940. Verzeichnis der Wehranlagen Ostpreußens. *Prussia: Zeitschrift für Heimatkunde* 34: 83–154.
- Dąbał, J.
2015. Wyroby ceramiczne, [w:] J. Dąbał, K. Krawczyk i T. Widerski (red.), Gdańsk, *Twierdza Wisłoujście. Badania archeologiczno-architektoniczne w latach 2013–2014*: 221–264. Gdańsk: Instytut Archeologii i Etnologii PAN i Uniwersytet Gdański.
- Dąbrowski, J.
1960. Badania na grodzisku Łęcze pow. Elbląg w roku 1958. *Wiadomości Archeologiczne* XXVI/3–4: 266–272.
1967. Wyniki prac wykopaliskowych na grodzisku Łęcze, pow. Elbląg. *Wiadomości Archeologiczne* XXXII/3–4: 385–404.
1997. *Epoka brązu w północno-wschodniej Polsce*. Białystok: Białostockie Towarzystwo Naukowe, Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.
- Drzewicz, A.
2004. *Wyroby z kości i poroża z osiedla obronnego ludności kultury łużyckiej w Biskupinie*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.
- Eichhorn, A.
1863. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertums-kunde Ermlands*. Band 2, Heft 4–6. Mainz: Verlag von Franz Kichheim.

1866. *Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands*. Band 3, Heft 7–9. Braunsberg: Verlag von Eduard Peter.
- Florek, M.
2014. Czy „grodzisko” to dawny, zniszczony gród? O niebezpieczeństwach korzystania ze źródeł topomastycznych. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego* XXXV: 171–188.
- Gackowski, J.
2000. Osiedla nawodne z Mołtajn i Pieczarek na tle osadnictwa Pojezierza Mazirskiego we wczesnej epoce żelaza. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 65–69.
- Gierlach, B.
1966. Zabytki metalowe, [w:] J. Gąsowski, B. Gierlach i E. Kowalczevska (red.), *Materiały wykopaliskowe z Zamku Królewskiego w Warszawie. Tom I*: 141–150. Warszawskie Materiały Archeologiczne 1. Warszawa: Prezydium Stołecznej Rady Narodowej – Wydział Kultury, Urząd Konserwatorski M. St. Warszawy – Konserwator Zabytków Archeologicznych.
- Gładki, M. i A. Jaremek
2021. Materiały z badań ratowniczych na stan. 25 w Strużynie, gm. Morań, pow. ostródzki. Kolejny głos w dyskusji nad tzw. „pograniczem bałtyjsko-pomorskim” w późnej epoce brązu i początkach wczesnej epoki żelaza. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 15: 79–98.
- Gryzińska-Sawicka, N.
2012. Próba modelowego ujęcia gospodarki na Pomorzu we wczesnym okresie rzymskim. *Przegląd Archeologiczny* 60: 85–105.
- Haftka M. i S. Wadył
2015. *Węgry: zespół osadniczy na pograniczu pomorsko-pruskim w XI–XII w.* Malbork: Muzeum Zamkowe w Malborku.
- Henneberger, C.
1576. *Prussiae, das ist des Landes zu Preussen, welches das herrichste Theil ist Sarmathiae Europae eigentliche und warhafftige Beschreibung*, skala około 1:370 000, Königsberg.
1595. *Erclerung der Preüssischen grössern Landtaffel oder Mappen Mit leicht erfindung aller Stedte, Schlösser, Electen, Kirchdörffer, Orte, Ströme fliesser vnd See so darinnen begriffen*. Królewiec: bey Georgen Osterbergern.
- Herrmann, J.
2002. Tradition und Neubeginn ur- und frühgeschichtlicher Forschungen an der Berliner Akademie der Wissenschaft 1946–1952. Zum 110. Geburtstag von Wilhelm Unverzagt. *Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät* 54/3: 85–100.
- Hilczerówna, Z.
1956. *Ostrogi Polskie z X–XIII wieku*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Hollack, E.
1908. *Erläuterungen zur vorgeschichtlichen Übersichtskarte von Ostpreußen. Im Auftrage des ostpreußischen Provinzial Verbandes bearbeitet und herausgegeben*. Glogau-Berlin: Kommissions Verlag von Carl Flemming.
- Holtmann, G.F.W.
1993. *Untersuchung zu mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Messern*. Göttingen.
- Hoffmann, M.J.
1992. Nieznane materiały kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 20–38.
1999. *Źródła do kultury i osadnictwa południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 177, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
2000. *Kultura i osadnictwo południowo-wschodniej strefy nadbałtyckiej w I tysiącleciu p.n.e.* Rozprawy i Materiały Ośrodka Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie 191, Olsztyn: Towarzystwo Naukowe i Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.
- Honczaruk, M. i L. Kacprzak
2014a. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Głębock (34)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
2014b. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Wolnica (98)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Horanin, M.
2005. Sieć leprozoriów w państwie zakonnym w Prusach. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 2: 133–155.
- Ilan, D.
2016. The ground stone components of drills in the ancient Near East: sockets, flywheels, cobble weights, and drill bits. *Journal of Lithic Studies* 3/3: 261–277. DOI: 10.2218/jls.v3i3.1642
- Jagielska, E.
2020. (red.) Standardy prowadzenia badań archeologicznych. Cz. 1. Badania nieinwazyjne lądowe. *Kurier Konserwatorski* 17: 9–49.
- Jagodziński, M.F.
1997. *Archeologiczne ślady osadnictwa między Wisłą a Pasłęką we wczesnym średniowieczu. Katalog stanowisk*. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

2010. *Truso. Między Weonodlandem a Witlandem*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
2017. *Janów Pomorski/Truso. Struktura i zabudowa strefy portowej (badania 1982–1991)*. Elbląg: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Elblągu.
- Kacprzak L. i M. Honczaruk
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Górowo Haweckie (62)*. Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Kadrow, S.
1994. Co datują laboratoria radiowęglowe? *Światowit* XXXIX:143–151.
- Khomiakova O.
2021. Sambian-Natangian hillforts in the 1st-millennium AD settlement system of the southeastern Baltic region, [w:] T. Ibsen, K. Ilves, B. Maixner, S. Messal i J. Schneeweiß (red.), *Fortifications in their Natural and Cultural Landscape: From Organising Space to the Creation of Power*: 35–49. Schriften Des Museums Für Archäologie Schloss Gottorf 15. Bonn: Habelt-Verlag.
- Khomiakova O., I. Skhodnov i S. Chaukin
2019. Hillforts of the Central Nadruvians: a case study of settlement patterns and social organization in former East Prussia in the first half of the 1st millennium AD. *Archaeologia Lituana* 19: 78–99.
DOI: 10.15388/ArchLit.2018.19.5
- Klimek, R.
2017. Obraz rzeki Pasłęki na nieznannej mapie archiwalnej, [w:] M. Dzik i G. Śnieżko (red.), *Fines testis temporum. Studia ofiarowane Profesor Elżbiecie Kowalczyk-Heyman w pięćdziesięciolecie pracy naukowej*: 197–219. Rzeszów: Oficyna Wydawnicza Ziemowit.
2021. Pierwsze kościoły na Warmii i ich wpływ na rozwój dróg lokalnych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 3(313): 459–472.
DOI: 10.51974/kmw-141599
2022. Brody na Warmii w średniowiecznych dokumentach i na nowożytnych mapach rękopiśmiennych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1(316): 123–143.
DOI: 10.51974/kmw-149251
- Kobylińska, U.
- 2017a. Tątlawki, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 118–132. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017b. Wieprz, st. 20: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 249–259. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Ste-
fana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017c. Durąg, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 272–295. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- 2017d. Podągi, st. 2: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 1*: 444–459. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kobylińska, U., R. Solecki i J. Wysocki
2017. Tątlawki, st. 2: chronologia stanowiska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 135–136. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Kondracki, J.
2002. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kontny, B.
2005. Czas wojny czy czas dobrobytu? Zmiany w obrazie wyposażenia w broń grobów kultury przeworskiej w rozwiniętym odcinku fazy B2. *Studia i Materiały Archeologiczne* 12: 59–88.
- Koperkiewicz, A.
2023. Civitas Ylienburg. Głos wołającego na Puszczy (Galindzkiej) o ratunek dla pierwszych lokacji miejskich Warmii i Mazur. *Warmińsko Mazurski Biuletyn Konserwatorski* 15: 6–27.
- Kopiczko, A.
2018. Warmińska kapituła katedralna. Zarys dziejów. *Studia Elbląskie* XIX: 11–27.
2019. Parafia i kościół w Orniecie w świetle protokołu powizytacyjnego z 1798 r. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne* 111: 129–145.
DOI: 10.31743/abmk.2019.111.07
- Kosmowska-Ceranowicz, B. i T. Pietrzak
1982. *Znaleziska i dawne kopalnie bursztynu w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwa Geologiczne.
- Koziełto-Poklewski,
- 1973a. Dzieje powiatu, [w:] M. Lossman (red.), *Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*: 37–84. Olsztyn: Pojezierze.
- 1973b. Orneta, Pieniężno, [w:] M. Lossman (red.), *Braniewo. Z dziejów miasta i powiatu*: 137–169. Olsztyn: Pojezierze.
- Krause, E.
1976. Z problematyki badań tzw. „grodzisk stożkowatych” w Polsce. *Sprawozdania Archeologiczne* XXVIII: 283–284.
- Kruppé, J.
1981. *Garncarstwo późnośredniowieczne w Pol-*

- sce. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Kubicki, R.
2012. *Młynarstwo w państwie Zakonu Krzyżackiego w Prusach w XIII–XV wieku (do 1454 r.)*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kurzyk, K. i A. Ostasz
2015. Osada kultury iwieńskiej z Mieścina, gm. Tczew, woj. pomorskie, stan. 17. *Pomorania Antiqua* XXIV: 105–130.
- Kuśnierz, J.
2005. Militaria z Czeramna nad Huczwą. Próba rekonstrukcji sposobu ataku Tatarów na gród (w 1240 r.) na podstawie dotychczasowych badań archeologicznych. *Acta Militaria Mediaevalia* 1: 115–132.
- Labuda, G.
1990. Podbój Prus w XIII wieku, [w:] M. Biskup (red.), *Ekspansja niemieckich zakonów rycerskich w strefie Bałtyku od XIII do połowy XVI wieku*: 31–50. Toruń: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, Zakład Historii Pomorza.
- Lubowicka, A.M.
2011. Ceramika z najnowszych badań zamku krzyżackiego w Toruniu. O naczyniach i wiktuałach z krzyżackiej kuchni. *Rocznik Toruński* 38: 127–155.
- Łągiewka, M., L. Opyrchał i M. Wanat
2015. Rola obiektów hydrotechnicznych na obszarach objętych ochroną przyrody. *Przeegląd Naukowy – Inżynieria i Kształtowanie Środowiska* 69: 249–256.
- Łapo, J.M.
2009. Wokół Szwedzkiego Szańca. Echa Wojen Szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych Ziem Pruskich. *Pruthenia* 4: 241–286.
- Łukomiak, K.
2015. *Sposoby zamykania pomieszczeń i skrzyń w późnym średniowieczu na tle źródeł archeologicznych z terenu Polski*. Praca magisterska, promotor prof. nadzw. dr hab. Anna Marciniak-Kajzer, Instytut Archeologii, Uniwersytet Łódzki.
2016. Zamykanie pomieszczeń w późnośredniowiecznych siedzibach mieszkalno-obronnych na podstawie źródeł archeologicznych, [w:] K. Marinow, K. Szadkowski, K. Węgrzyńska (red.), *Varia Mediaevalia. Studia nad średniowieczem w 1050. Rocznice Chrztu Polski*: 141–154. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. DOI: 10.18778/8088-325-3.14
- Majewski, M.
2017. Plomby ołowiane, [w:] M. Majewski i K. Stań (red.), *Archeologia Stargardu. Badania na Rynku Staromiejskim*: 117–125. Stargard: Muzeum Archeologiczno-Historyczne w Stargardzie.
- Marciniak-Kajzer, A.
2006. Późnośredniowieczny dwór rycerski w Leszczu. Przyczynek do dyskusji na temat funkcji niektórych siedzib możnowładczych. *Komunikaty Mazursko-Warmińskie* 1:7–17.
2011. *Średniowieczny dwór rycerski w Polsce. Wizerunek archeologiczny*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
2016. *Archaeology on Medieval Knights' Manor Houses in Poland*. Łódź-Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2018. Gródki stożkowate czy zamki typu motte. *Archaeologia Historica Polona* 26: 59–70.
- Marcinkowski, M.
2011. *Fajans pomorski ze Starego Miasta w Elblągu*, Elbląg.
2013. Cechy obce i lokalne w średniowiecznej i nowożytniej ceramice elbląskiej. Zarys problematyki na podstawie wybranych przykładów. *Archaeologia Historica Polona* 21: 239–255. DOI: 10.12775/AHP.2013.011
- Mączyńska, M.
2019. Faza C3 w kulturze wielbarskiej – próba wyróżnienia. *Wiadomości Archeologiczne* LXX: 43–63. DOI: 10.36154/wa.70.2019.02
- Melcher, B. i A. Melcher
1903. *Handbuch des Grundbesitzes im Deutschen Reiche. Dritte Lieferung: Provinz Ostpreussen. Mit einer Karte der Provinz Ostpreussen*. Berlin: Verlag des Königlichen Statistischen Landesamts.
- Michalik, P.
2007. *Późnośredniowieczne i wczesnonowożytnie noże z zamku w Pucku*. Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 15, Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Nadolski, A.
1954. *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku*. Łódź: Zakład im. Ossolińskich we Wrocławiu.
- Okulicz, Ł.
1970. *Kultura kurhanów zachodniobałtyjskich we wczesnej epoce żelaza*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Okulicz, J.
1973. *Pradzieje ziem pruskich od późnego paleolitu do VII w. n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Ośrodek Badań Naukowych Imienia Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie.
- Oniszcuk A.
2013. *Życie odbite w naczyniu. Konsumpcja*

- luksusowa i codzienna w Gdańsku w XVII–XIX wieku na podstawie naczyń ceramicznych z terenu Centrum Dominikańskiego i kwartału Długi Targ - Powroźnicza, T. I. Warszawa.
- Pasierb, B.
2012. Techniki pomiarowe metody elektrooporowej. *Czasopismo Techniczne. Środowisko* 109/2: 191–199.
- Pilø, L.
2011. The Pottery, [w:] D. Skre (red.), *Things from the Town: Artefacts and Inhabitants in Viking-Age Kaupang. Volume 3*: 281–304. Aarhus: Aarhus University Press. DOI: 10.2307/jj.608256.12
- Piotr z Dusburga.
1679. *Ordinis Teutonicis Sacerdotis, Chronicon Prussiae, in quo Ordinis Teutonicis origo, nec non res ab ejusdem Ordinis magistris ab An. MCCCXXVI. usque ad An. MCCCXXVI. in Prussia gestae exponuntur, cum incerti auctoris continuatione usque ad Annum MCCCCXXXV.*
- Pollakówna, M.
1953. *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim.* Poznań: Instytut Zachodni.
- Pończyński, Ł.
2017. Ołowiane plomby towarowe z Gdańska, Długich Ogrodów, stanowisko 86. *Gdańskie Studia Archeologiczne* 6: 201–216.
- Popkiewicz, E. i J. Czebreszuk
2016. Wiedza i umiejętności rzemieślników obrabiających bursztyn w epoce brązu. Studium archeologii eksperymentalnej na przykładzie produkcji bursztynowego pektorału kultury mykeńskiej. *Fontes Archaeologici Posnanienses* 52: 81–101.
- Purowski, T.
2008. Wyniki badań wykopaliskowych osady obronnej w Tarławkach, pow. węgorzewski. *Wiadomości Archeologiczne* LX: 335–360.
- Rabek, W. i M. Narwojsz
2014. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Orneta (97).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabek, W. i A. Młynczak
2002. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Pieniężno (61).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabek, W. i B. Świerszcz
2002. *Objaśnienia do Szczegółowej Mapy Geologicznej Polski: 1:50.000. Arkusz Chruściel (60).* Warszawa: Państwowy Instytut Geologiczny.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 8, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 71–90. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Rabiega, K., F. Welc, R. Solecki, B. Nowacki, A. Orłowska i J. Wysocki
2021. Wyniki badań na stanowisku Stańkowo, stan. 1, pow. kwidzyński, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 21–42. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Radkowski, J. i J. Wysocki
2016. Wstęp do problematyki gródków stożkowatych z terenu średniowiecznego państwa zakonu krzyżackiego, znajdujących się na obszarze województwa warmińsko-mazurskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 2. Nowe badania i interpretacje*: 295–385. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 7. Warszawa: Instytut Archeologii UKSW, Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Rogosz, R.
1983. Obróbka i zastosowanie żelaza, [w:] E. Cnotliwy, L. Leciejewicz i W. Łosiński (red.), *Szczecin we wczesnym średniowieczu. Wzgórze Zamkowe*: 262–267. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Rutkowska, P.
2020. *Przebieg procesu bielocowania w cyklu uprawy monokultur sosnowych w wybranych obszarach piaszczystych Polski Północnej.* Doktorat przygotowany w Katedrze Gleboznawstwa i Kształtowania Krajobrazu Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu.
- Rutyna, M.
2017. Strużyna, st. 21: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 79–88. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Schuldt, E.
1981. *Gross Raden. Die Keramik einer slawischen Siedlung des 9./10. Jahrhunderts.* Berlin: VEB Deutsches Verlag der Wissenschaften.

- Siczek, Ł.
2016. Gwoździe jako zabytek archeologiczny. Materiały z badań zamku Chojniku. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 58: 165–179.
DOI: 10.17427/SSA16009
- Solecki, R.
2017a. Strużyna, st. 24: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 101–105. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2017b. Grabin, st. 1: znaleziska, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 2*: 315–332. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
2021. (red.) *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
2022a. Boreczno, st. 8: położenie grodziska i jego forma, [w:] R. Solecki (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 3*: 192–194. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
2022b. Winiec, st. 2: znaleziska, [w:] R. Solecki (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Tom 3*: 119–132. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R., F. Welc i B. Nowacki
2021. Wyniki badań na stanowisku Wysoka Wieś, stan. 7, pow. ostródzki, [w:] R. Solecki (red.), *Interdyscyplinarne badania wielofazowych osiedli obronnych z Pojezierza Hławskiego i Garbu Lubawskiego*: 91–105. Archaeologica Hereditas. Prace Instytutu Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 18. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Solecki, R. i J. Wysocki
2017. Wieprz, st. 20: położenie grodziska i jego forma, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Katalog grodzisk Warmii i Mazur 2*: 243–244. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie i Fundacja Res Publica Multiethnica.
- Solon, J., J. Borzyszkowski, M. Bidłasik, A. Richling, K. Badora, J. Balon, T. Brzezińska-Wójcik, Ł. Chabudziński, R. Dobrowolski, I. Grzegorzczak, M. Jodłowski, M. Kistowski, R. Kot, P. Krąż, J. Lechnio, A. Macias, A. Majchrowska, E. Malinowska, P. Migoń, U. Myga-Piątek, J. Nita, E. Papińska, J. Rodzik, M. Strzyż, S. Terpiłowski i W. Ziaja
2018. Physico-geographical mesoregions of Poland: Verification and adjustment of boundaries on the basis of contemporary spatial data. *Geographia Polonica* 91/2: 143–170.
DOI: 10.7163/GPol.0115
- Sowiński, T.
2015. *Z biegiem Wąszy. Szlaki dydaktyczno-historyczne w gminie Pieniężno*. Pieniężno: Urząd Miejski w Pieniężnie.
- Starski, M.
2009. Późnośredniowieczne naczynia gliniane z zamku w Pucku. *Studia i Materiały Archeologiczne* 14: 195–284.
- Szczygieł, K.
2024. Wyniki analizy szczątków zwierzęcych pochodzących z warstw kulturowych grodzisk badanych w ramach projektu „Katalog grodzisk Warmii i Mazur. Część 2. Warmia Wschodnia”, [w:] R. Solecki (red.), *Grodziska Warmii i Mazur 3: Odkrywane na nowo*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.
- Thielen, P. G.
1958. *Das grosse Zinsbuch des Deutschen Ritterordens (1414–1438)*. Marburg: N.G. Elwert Verlag.
- Wadył, S.
2013a. Wczesnośredniowieczny zespół osadniczy w Rejsytach, gm. Rychliki (stan. 1 i 2) w świetle wyników badań archeologicznych. *Pruthenia* VIII: 149–164.
2013b. Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z mezoregionu dorzecza górnej Drwęcy. *Acta Universitatis Nicolai Copernici* XXXIII: 129–152.
DOI: 10.12775/AUNC_ARCH.2013.007
2015. Wczesnośredniowieczna ceramika naczyniowa z mikro-regionu Baldram-Podzamcze, gm. Kwidzyn. *Pomorania Antiqua* 24: 411–452.
2018. Ostroga z zaczepami haczykowatymi zaagiętymi do wnętrza z Bornit, pow. braniewski. *Pomorania Antiqua* XXVII: 241–254.
2019. *Studia nad kształtowaniem się pogranicza pomorsko- i mazowiecko-pruskiego we wczesnym średniowieczu*. Olsztyn: Oficyna Wydawnicza Pruthenia.
2022. Wprowadzenie, [w:], S. Wadył (red.), *Miejsce, które rodziło władzę. Gród z początków wczesnego średniowiecza w Pasyumi*

- na Pojezierzu Mazurskim: 13–19. Warszawa: Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
DOI: 10.47888/9788366210301.13-19
- Wadył, S. i K. Martyka
2019. Nowy element układanki. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Bornitach koło Pieniężna. *Slavia Antiqua* LX: 75–93.
DOI: 10.14746/sa.2019.60.4
- Wadył, S., K. Martyka i D. Malarczyk
2018. Wczesnoabbasydzkie dirhamy z nowo odkrytego grodziska w Bornitach koło Pieniężna. *Wiadomości Numizmatyczne* 62/1–2(205–206): 129–143.
DOI: 10.24425/wn.2018.125040
- Waluś, A.
1987. Wstępne wyniki badań cmentarzyska kurhanowego w miejscowości Piórkowo, gm. Płoskinia, woj. elbląskie [w:] A. Pawłowski (red.), *Badania archeologiczne w województwie elbląskim w latach 1980–83*: 177–192. Malbork: Muzeum Zamkowe.
1990. „Łużycka” faza cmentarzyska kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Piórkowie, woj. elbląskie, [w:] T. Malinowski (red.), *Problemy kultury łużyckiej na Pomorzu*: 117–132. Słupsk: Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Słupsku.
1992. Cmentarzysko kurhanowe w Piórkowie, woj. elbląskie, w świetle prac wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 1984–1987. *Światowit Supplement Series B: Barbaricum* 2: 39–52.
- Waluś A. i B. Kowalewska
1999. *Kurhan I i II z cmentarzyska w Stolnie, gm. Miłakowo, woj. warmińsko-mazurskie*. (= Światowit Supplement Series P: Prehistory and Middle Ages 1). Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Wiewióra, M.
2016. Gród i zamek w państwie krzyżackim – miejsce tradycji czy tradycja miejsca? *Archaeologia Historica Polona* 24: 195–231.
DOI: 10.12775/AHP.2016.010
- Woelky, C.P. i J.M. Saage
1860. *Codex diplomaticus Warmiensesis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlandes. Bd. 1: Urkunden der Jahre 1231–1340*. Mainz: Verlag von Franz Kirchheim.
- Woelky, C.P.
1874. *Codex diplomaticus Warmiensesis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands. Bd. 3, Urkunden der Jahre 1376–1424 nebst Nachträgen*. Braunschweig-Leipzig: Eduard Peter.
- Wołagiewicz, R.
1993. *Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a Morzem Czarnym*. Szczecin: Muzeum Narodowe.
- Woźniakowski, A.
2017. *Trójkąt Lidzbarski odcinek 1 Frombork – Płoskiński Młyn. Mapa turystyczna fortyfikacji na terenie Nadleśnictwa Zaporowo*. Wejherowo: Casamata.
- Wólkowski, W.
2017. Początki zamków warmińskich – problem pierwotnych układów funkcjonalno-przestrzennych zamków dominium warmińskiego do połowy XIV w., [w:] A. Bocheńska i P. Mrozowski (red.), *Początki mury wanych zamków w Polsce do połowy XIV w.*: 105–118. Warszawa: Arx Regia – Ośrodek Wydawniczy Zamku Królewskiego w Warszawie.
- Wyrobisz, A.
1968. *Szkło w Polsce od XIV do XVII wieku*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Wyszomirski, S. (tłum).
2011. *Piotr z Dusburga. Kronika ziemi pruskiej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Voigt, J.
1830. *Geschichte Preussens : von den aeltesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des deutschen Ordens*. Tom 4 (= *Die Zeit von der Unterwerfung der Preussen 1283 bis zu Dieterichs von Altenburg Tod 1341*). Königsberg: Verlage der Gebrueder Borntrager.
- Żórawska, A.
2000. Osada ludności kultury kurhanów zachodniobałtyjskich w Piórkowie, woj. warmińsko-mazurskie. *Światowit* 2(43)/Fasc. B: 286–290.
2001. Bursztyn w kulturze kurhanów zachodniobałtyjskich. *Światowit* 3(44)/Fasc. B: 213–231.
- Żurowski, T.
1951. Fajki gliniane: z badań archeologicznych. *Ochrona Zabytków* 4/1–2(12–13): 39–57.

